

IX. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
Kolozsvár, 2006. november 25-26.

Kis- és középvállalkozások Románia régióiban

Szerző:

Albert Éva

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Közgazdaság- és gazdálkodástudományi Kar
Bank és pénzügy szakirány
IV. évfolyam

Vezetőtanár:

Györfy Lehel, doktorandusz

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Közgazdaság- és gazdálkodástudományi Kar
Menedzsment tanszék

Tartalomjegyzék

1. Bevezető	3
2. Kis- és középvállalkozói politikák	4
2.1. Európai Unió	4
2.2. Románia	5
2.3. Románia régiói	7
3. A kis- és középvállalkozások szerepe a gazdaságban	12
4. Kis- és középvállalkozások demográfiája az egyes régiókban	18
4.1. Területi megoszlás.....	18
4.2. Kis- és középvállalkozások „sűrűsége”	21
4.3. Néhány szóban.....	22
4.4. Ágazatonkénti megoszlás.....	24
4.5. Néhány szóban.....	30
5. Kis- és középvállalkozások alkalmazottai	31
5.1. Ágazati regionális összehasonlítás	32
5.2. Néhány szóban.....	33
6. Kis- és középvállalkozók teljesítménye.....	34
6.1. Üzleti forgalom vállalatméretenként az egyes régiókban.....	34
6.2. Ágazatonkénti üzleti forgalom az egyes megyékben.....	36
6.3. Munkatermelékenység.....	37
6.4. Munkatermelékenység regionális összehasonlítása	38
6.5. Néhány szóban.....	41
7. Felhasznált irodalom.....	42

1. Bevezető

A gazdaság egyik fontos elemét alkotják a kis- és középvállalkozások. Számos területen, mint a foglalkoztatottság, bruttó hazai termék, bruttó hozzáadott érték járulnak hozzá a gazdasági növekedéshez. Ennek tulajdonítható, hogy minden ország, az Európai Unió különös figyelmet fordít ezen szektorra.

Romániában a kis- és középvállalati szektor még mindig lemaradásokkal kell szembenézni. Az Európai Unió tagállamaihoz képest minden téren hiányosságokat kell pótolnia.

A dolgozatban bemutatásra kerülnek az Európai Unió célkitűzései, intézkedései a kis- és középvállalati szektort illetően, amelyek eredményesebb gazdálkodást hivatottak elősegíteni. Ezt követően a romániai politikák rövid ismertetésére kerül sor. Mivel Románia egyes régióiban az kis- és középvállalati szektor eltérő helyzetben van, a fejlesztési stratégiákat egy elemzés után állították össze. Minden régió erre vonatkozó fejlesztési terve kerül rövid bemutatásra.

A második részben a gazdaságban betöltött szerepük megnevezésére és rövid felvázolására kerül sor. Egyben Románia és az Európai Unió kis- és középvállalkozási szektorának összehasonlításra lesz mód, az egyes szerepek során.

A dolgozat utolsó részében az kis- és középvállalkozói szektor regionális bemutatására kerül sor. A kutatás, elemzés a következő kérdések köré csoportosul:

Milyen demográfiai különbségek észlelhetők ezen ágazatban az egyes régiók között?

Milyen szerepet töltenek be az egyes régiók a foglalkoztatás terén?

A munkatermelékenység milyen összefüggésben van az életszínvonallal? (regionális elemzés)

2. Kis- és középvállalkozói politikák

2.1. Európai Unió

A 20. század utolsó évtizedében bekövetkező globalizáció és technológiai forradalom következtében a gazdaság megváltozott. Ennek következtében egyértelművé vált, hogy a gazdaság versenyképességének megőrzése érdekében reformokra van szükség. Az Európai bizottság 2000 márciusában, Lisszabonban tartott ülésén a következő célt tűzte ki: az Uniót *"a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdaságává kell tenni, mely több és jobb munkahely teremtésével és nagyobb szociális kohézióval képessé válik a növekedés fenntartására."*

A kitűzött cél elérésére kidolgozták a *Lisszaboni stratégiát*, mely számos területet fed le, mint a kutatás, az oktatás, a képzés, az internet-hozzáférés, az on-line tranzakciók és a szociális védelmi rendszerre vonatkozó reformok.¹

A munkahelyteremtésben a kis- és középvállalkozások kiemelkedő szerepet játszanak, így nagy figyelmet fordítanak ezen szektorra. Kifejezésre juttatva a kis- és középvállalkozások fontosságát, 2000-ben az Európai Unió államainak vezetői aláírták a *Kisvállalkozások Európai Chartáját*, mely fontos szerepet játszik a Lisszaboni stratégia célkitűzéseinek elérésében. „A Charta aláírásával elköteleztük magunkat, hogy minden szakpolitikai intézkedésünk meghozatalánál „kicsiben gondolkodunk először”” írja Erkki Liikanen biztos, a Charta előszavában.

A chartát jóváhagyók száma 34-re bővült. 2002-ben a tagjelölt országok kormányainak képviselői, 2003-ban pedig a nyugat-balkáni országok kormányainak képviselői is aláírták.

A kis- és középvállalkozásoknak a gazdaságban elfoglalt fontos szerepét tekintve a legjobb környezetet kell biztosítani működésük érdekében. Az Európai Bizottság a Chartában az alábbi elveket fogalmazza meg a kisvállalatokkal kapcsolatban:

- ☞ méltányolják a kisvállalatok dinamikus képességét, hogy az új piaci igényeknek megfeleljenek és munkahelyeket biztosítsanak
- ☞ hangsúlyozzák a kisvállalatok fontosságát a társadalmi és a regionális fejlődés elősegítésében, a kezdeményezés és az elkötelezettség példaképeként játszott szerepük mellett

¹ http://europa.eu.int/abc/12lessons/index8_hu.htm

- ☞ a vállalkozást minden felelősségi szinten érdekes, produktív szakmai tevékenységnek ismerik el
- ☞ nagyra becsülik a sikeres vállalkozásokat, amelyek megérdemlik, hogy tisztességesen jutalmazzák
- ☞ bizonyos kudarcot szükségszerűnek ítélnék meg, mely a felelős kezdeményezés és kockázatvállalás velejárója, így tanulási alkalomnak tekintik
- ☞ elismerik a tudás, az elkötelezettség és a rugalmasság értékeit az új gazdaságban

A kisvállalatok helyzetének javítása érdekében az Európai Bizottság ígéretet tesz, hogy erősíteni fogja az innovációs és a vállalkozói szellemet, megteremti a szabályozási és az adminisztratív kereteket, biztosítják a piacra való bejutást és a legújabb kutatási, illetve technológiai eredményekhez való hozzáférést.

Az ígéret megvalósítására a következő cselekvési irányokat jelölték ki:

- ☞ a vállalkozások oktatása és képzése
- ☞ olcsóbb és gyorsabb indulás
- ☞ jobb törvénykezés és szabályozás
- ☞ szakmai ismeretek biztosítása
- ☞ az on-line hozzáférés javítása
- ☞ az egységes piac jobb kihasználása
- ☞ adó- és pénzügyek
- ☞ a kisvállalatok technológiai teljesítményének erősítése
- ☞ sikeres e-üzleti modell és legmagasabb szintű kisvállalati támogatás
- ☞ a kisvállalati érdekek erősebb, hatékonyabb képviselőjének kialakítása uniós és nemzeti szinten [Kisvállalkozások Európai Chartája, 2004]

2.2. Románia

A tagjelölt országok sorában Románia is elfogadta a *Kisvállalkozások Európai Chartáját* (Hotărârea nr. 656 din 20 iunie 2002).

A román kormány kötelezettséget vállalt, hogy erősíteni fogja a kis- és középvállalkozások versenyképességét, segíti az új vállalkozások létrehozását és a javítja az üzleti környezetet. A fent említett célokat a 2003-ban kiadott *Nemzeti Fejlesztési Tervben*

foglalták össze, mely Románia Középtávú Gazdaságfejlesztő Stratégiájában testesül meg. A közép távú célok, melyek 2004-2006-ra vonatkoznak, a következők: 760.000 új munkahely létesítése, a kis- és középvállalkozási szektor GDP hozzájárulásának növelése és a kis- és középvállalkozások exportjának növelése, évi 10%-kal. [Strategia Guvernamentală pentru susținerea dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii în perioada 2004-2008]

A Kormány Stratégiája a Kis- és Középvállalkozások Fejlesztésének Fenntartása érdekében, mely 2004-2008-ra vonatkozik, is ezen szektor fontosságát húzza alá. A fent említett stratégia célkitűzései a következők:

- ☞ a kis- és középvállalkozások létrehozásának és fejlesztésének kedvező üzleti környezet létrehozása
- ☞ a kis- és középvállalkozások versenyképességének fejlesztése
- ☞ a kis- és középvállalkozások finanszírozáshoz való hozzájutásának javítása
- ☞ a kis- és középvállalkozások külföldi piacokra lépésének könnyítése
- ☞ vállalkozói készség előmozdítása és menedzseri teljesítmény erősítése

A kis- és középvállalkozási szektor fejlesztésének elősegítése érdekében a kormány 2001-ben létrehozta a Kis- és középvállalatok és Szövetkezetek Minisztériumát, mely később a Kis- és Középvállalkozások és Szövetkezetek Ügynöksége (Agenția Națională pentru întreprinderi Mici și Mijlocii și Cooperație ANIMMC) lett. Az ANIMMC céljai között szerepelnek a következők:

- ☞ a kis- és középvállalkozási szektorra vonatkozó politikák és stratégiák kidolgozása
- ☞ a kis- és középvállalkozási szektort érintő új törvények létrehozása és a már meglévők javítása
- ☞ programok létesítése és nyomon követése a kis- és középvállalkozások részére
- ☞ technikai és szolgáltatási segítségnyújtás
- ☞ a kis- és középvállalkozások támogatásokhoz való hozzáféréseinek javítása
- ☞ a kis- és középvállalkozási szektor nemzetközi együttműködésének erősítése
- ☞ romániai és Európai Unióspolitikák harmonizációja

Az elmúlt évek során számos programot valósítottak meg:

- Többéves program a 2002-200, illetve 2002-2006-os időszakra az újonnan létesült- és mikro-vállalatok beruházásainak és a kis- és középvállalkozások *modernizációjának, új technológiák bevezetésének* segítése
- 2002-2005, illetve 2006-2009-es időszakot átfogó kis- és középvállalkozások *exportját* támogató program
- a 2002-2005-ös időszakra vonatkozó program, mely a kis- és középvállalkozások *képzéshez és tanácsadáshoz* való hozzáférését célozza meg
- Kis- és középvállalkozások fejlesztésének támogatása az újra befektetett nyereség adójából. Célja a versenyképesség növelése és a kis- és középvállalkozások tőkésítése a fent említett pénzügyi alapokból. (2005, 2006)
- START program – a *vállalkozói képességek fejlesztése a fiatalok* körében, megkönnyítvén ezek hozzáférését egy maximum 5000 € értékű, Román Kereskedelmi Bank által nyújtott mikro-hitelekhez (2004, 2005)
- A 2005-2008-as időszakot átölelő program a *menedzser nők vállalkozói készségeinek előmozdítása* a kis- és középvállalkozási szektorban.
- CURAS (Clustering and Upgrading Romanian Automotive Suppliers) program – A román és a holland kormány együttműködése következtében valósult meg. Célja a *minőség javítása és klaszterek kialakítása* az autópárhazban. (2003, 2004)
- Termékek és szolgáltatások forgalmazásának *modernizálása és fejlesztése* (2006)
- A *kereskedős informálását és tanítását* célzó program (2005)
- A *kézművesség és kézműipar* támogatása (2005)
- Nemzeti program üzleti inkubátorok létrehozására és fejlesztésére (2005)
- *Vásár* szervezése kis- és középvállalkozások és szövetkezetek részére (2004-2006)

2.3. Románia régiói

Romániában minden régióban létezik egy úgynevezett Regionális Fejlesztési Ügynökségek, amely az adott régió gazdasági és szociális helyzetét elemzi. Kiemelve, alapozva a régió erősségeire és megoldásokat keresve a problémás területekre, ágazatokra fejlesztési terveket dolgoznak ki, szem előtt tartva az országos fejlesztési tervet is. A fent említett terv megvalósítása érdekében egy stratégiát dolgoznak ki.

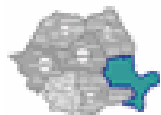
Észak-keleti régió

A 2004-2006-ra szóló regionális fejlesztési stratégia általános célkitűzésként a *régió versenyképességének növelését* jelölte meg, melyet a *gazdasági infrastruktúra javításával* és a *szociális kohézió erősítésével* szeretne elérni. Ezen általános célkitűzés megvalósítása érdekében több specifikus célkitűzésre van szükség. A továbbiakban azon célokat fogom megemlíteni, amelyek érintik a kis- és középvállalkozásokat.

Az észak-keleti régió első specifikus célkitűzése a fizikai és üzleti infrastruktúra fejlesztése a környezeti előírások figyelembe vételével. Mindezt oly módon szeretnék megvalósítani, hogy kiemeljék és előmozdítsák a régió turisztikai vonzerejét, ami a kis- és középvállalkozásokat illeti, a turizmusban és a kézműiparban tevékenykedők versenyképességét szeretnék növelni.

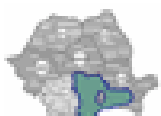
A második specifikus célkitűzés az üzleti szféra erősítése a stratégiai és hagyományos ágazatokban a mikro-, kis- és középvállalkozások versenyképességének és hatékonyságának növelésével. Ennek érdekében egy támogatási rendszer dolgoztak ki a gazdasági növekedést ígérő, termelő- és szolgáltatóiparban tevékenykedő vállalatok versenyképességének növelése érdekében. Mivel nem áll rendelkezésükre elegendően nagy pénzügyi keret, a kis- és középvállalkozások kiválasztásakor a következő kritériumokat veszik figyelembe: innovációt, a termékek és szolgáltatások minőségének javítását, egy nagyobb méretű befektetés részét képezi és a kért összeg nem haladja meg az 50.000€. [Strategia Regională Nord Est 2004-2006]

Dél-keleti régió

2013-ig tartó időszak általános fejlesztési célkitűzése a régiónak, hogy az országos átlagnál magasabb gazdasági növekedéssel jelentősen regionális GDP növekedést érjen el. A gazdasági növekedést hosszú távú versenyképesség és a régió beruházó vonzerejének növelésével, új munkahelyek létesítésével és az életszínvonal emelésével kívánja elérni.

A regionális stratégiában a második helyen szerepel a kedvező üzleti feltételek megteremtése a beruházások növelése érdekében. Ezen stratégiai célkitűzés kiváltképp a kis- és középvállalkozásokat érinti, ezért az intézkedések is ezen szektor felé irányulnak. Támogatni kívánják az újonnan induló és a már meglévő kis- és középvállalkozásokat a versenyképesség növelése érdekében. A fejlődés megvalósulásáért technológiai parkokat hoznak létre és támogatják a klaszterek kialakulását. []

Déli régió

A 2004-2006-os időszakot felölelő fejlesztési terv általános célkitűzése a régió tartós és kiegyensúlyozott szociális és gazdasági fejlődésének elindítása és továbbvitele.

Ebben a régióban is az üzleti szféra fejlesztése második helyen szerepel, az infrastrukturális fejlesztés után. Az üzleti szférán belül a hagyományos iparágak és termelő-, illetve szolgáltatóiparban tevékenykedő kis- és középvállalkozások fellendítését célozták meg. Ezen belül figyelmet fordítanak a technológiai fejlesztésre, a modern kommunikációs technológiák használatára, a piaci lehetőségek felfedezésére, az átmeneti gazdaság okozta negatív hatások csökkentésére, a megfelelő környezet megteremtésére az idegen tőke számára, a nemzeti, illetve nemzetközi együttműködés segítése és nem utolsósorban a környezetre.

Harmadik célkitűzésként a vidékfejlesztése és a mezőgazdaság hatékonyságának növelése szerepel. Ezért több intézkedést vezettek be, melyek közül az egyik a kis- és középvállalkozásokra vonatkozik, mégpedig azon vállalatokra, amelyek tevékenysége a helyi források értékesítésén alapszik.

Dél-nyugati régió

Románia ezen régiójában az egy főre eső GDP tartósan az országos átlag alatt van. 1998-ban az országos egy főre eső GDP 90%-a volt, 2002-re ez az arány még 10%-kal csökkent. [Románia Statisztikai Évkönyve, 1999, 2003]. Ennek következtében a regionális fejlesztési terv általános célkitűzése a 2004-2006-os periódusra, hogy a regionális egy főre eső GDP elérje az országos átlagot vagy legfeljebb 5%-kal legyen kevesebb ennél.

Az említett célkitűzést 80-100 ezer új munkahely létesítésével, a ruralizáció megakadályozásával és a külföldre irányuló migráció csökkentésével / megakadályozásával

szeretnék elérni. Az újonnan létesítendő munkahelyek megközelítőleg felét a kereskedelem, a szállításban és egyéb szolgáltatások terén szeretnék létrehozni.

Ez egyértelműen maga után vonná a új kis- és középvállalkozások létesítését, illetve a már meglévők támogatását. Az intézkedések között első helyen szerepel a tőkeképzés a magán szektorban, a kutatás és a technológiai innováció támogatása.

Nyugati régió

Románia ezen régiója az általános célkitűzéseit az Európai Unió elvárásai, eredmények tükrében határozta meg. A regionális fejlesztéssel azt szeretnék elérni, hogy egy dinamikusan fejlődő gazdasággal, magasan képzett humán erőforrással az Európai Unió egy versenyképes régiójává váljon. Ugyanakkor az egy főre eső GDP 2013-ra elérje az Európai Unió átlagos egy főre eső GDP 45%-át.

Az előző régiókhoz hasonlóan az üzleti szféra fejlesztése második helyen szerepel, szintén az infrastruktúra fejlesztése után. Ezen belül a harmadik helyen szerepelnek a kis- és középvállalkozások, a vállalkozói készség előmozdítása. Ennek érdekében szeretnék bővíteni a

mikro-, kis- és középvállalkozásoknak nyújtott tanácsadói szolgáltatásokat, fejleszteni a vállalatok üzlettervezői, marketing, menedzsment, export tevékenységeit, egy bankok és kis- és középvállalkozásoknak szánt strukturális alapok társfinanszírozási rendszert kialakítani, támogatni az Európai Unió által előírt minőségi és környezetvédelmi standardok betartását.

Észak-nyugati régió

A 2004-2006 közti időszakra vonatkozó fejlesztési terv általános célkitűzésének a meghatározásakor a SWOT analízis struktúrájára alapoztak, két részre bontva: a lehetőségek kihasználása és a veszélyek megelőzése. A specifikus célokra térve már konkretizálódnak az elképzelések, a tervek: regionális márkatermékek bevezetése, a hosszú távú fejlődést elősegítő infrastruktúra biztosítása, a hátrányos helyzetű közösségek szociális és gazdasági beilleszkedésének segítése, partnerkapcsolatok, hálózatok kiépítése, az ismeretalapú gazdaság előmozdítása.

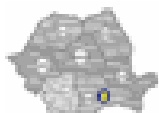
Az elsőként említett objektív célkitűzés megvalósításában a kis- és középvállalkozások azok, amelyek részt vállalnak. Azonban a gazdasági fejlődésnek nem csupán ezen az egy területen van szerepük, úgy számos más intézkedésben is szerepel ezen szektor. Hatékonyságukat tanácsadói szolgáltatások fejlesztésével, iparági klaszterek létrehozásával, finanszírozási forrásokhoz való hozzáférés megkönnyítésével szeretnék növelni. Fontosnak tartják olyan intézkedések hatályba léptetését, amelyek segítenék az innovációt, a modern technológiák bevezetését és nem utolsósorban az üzleti inkubátorok létrehozását.

Központi régió

A régió fejlesztési tervében (2004-2006) szereplő általános célkitűzés a fizikai- és humán erőforrás hatékony kihasználását emeli ki egy eredményes gazdaság fejlesztése érdekében, mely hosszú távon a régió gazdasági és szociális kohéziójához járul hozzá. A specifikus célok és intézkedések kijelölésekor az üzleti szféra a második helyre került, követve az infrastruktúrát.

Ezen régióban a kis- és középvállalkozási szféra jelentősebb szerepet játszik más régiókhoz képest, mivel ő a fő munkahelyteremtő. Ennek köszönhetően különös figyelmet fordítanak ezen szektorra. Az intézkedések, programok által szeretnék segíteni új kis- és középvállalkozások létrehozását, fejlesztését, ipari termékeik és szolgáltatásaik belföldi és külföldi piacon való terjesztését, ismertetését, hatékonyságuk növelését termékeik és szolgáltatásaik minőségének. Ugyanakkor külön intézkedésben szerepel az alkalmazottak továbbképzésének támogatása, mely intézkedés kis- és középvállalkozások felé irányul.

Bukarest – Ilfov

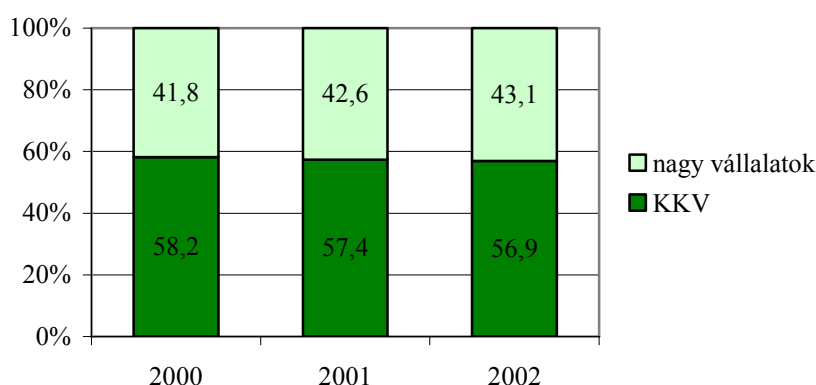
A 2004 és 2006 közti időszak legfontosabb célkitűzése a hosszú távú gazdasági fejlődés, melyet üzleti lehetőségek felfedésével, direkt idegen tőkebeáramlással, az üzleti infrastruktúra modernizálásával és fejlesztésével kívánnak megvalósítani, szem előtt tartva a humán erőforrás minőségét és a környezetvédelmet. A fent említettek megvalósítása érdekében számos intézkedést vezettek be. Ebben a régióban az üzleti szféra fejlesztése az első helyen áll. A termelő és szolgáltató szférát kívánják fejleszteni a kis- és középvállalkozások vállalatok versenyképességének növelése által. Az infrastrukturális fejlesztési célok után ismét visszatérnek a vállalati szférára, segítve a vállalkozói készség fejlesztését, minőségi, az elvárásoknak megfelelően képzett szakemberek biztosításával.

3. A kis- és középvállalkozások szerepe a gazdaságban

1. Nagyobb gazdasági növekedés

Minden ország számára a kitűzött célok között szerepel a gyors gazdasági növekedés. Ezen célkitűzés megvalósításában a kis- és középvállalkozások magas részvállalással járulnak hozzá. A GDP több mint 60%-át képezik, 2004-ben elérve a 66,8%-ot. [www.mie.ro]

A bruttó hozzáadott érték szerkezetének alakításában viszonylag stabilan vettek részt 2000 és 2002 között. 1% alatti csökkenés figyelhető meg minden évben.

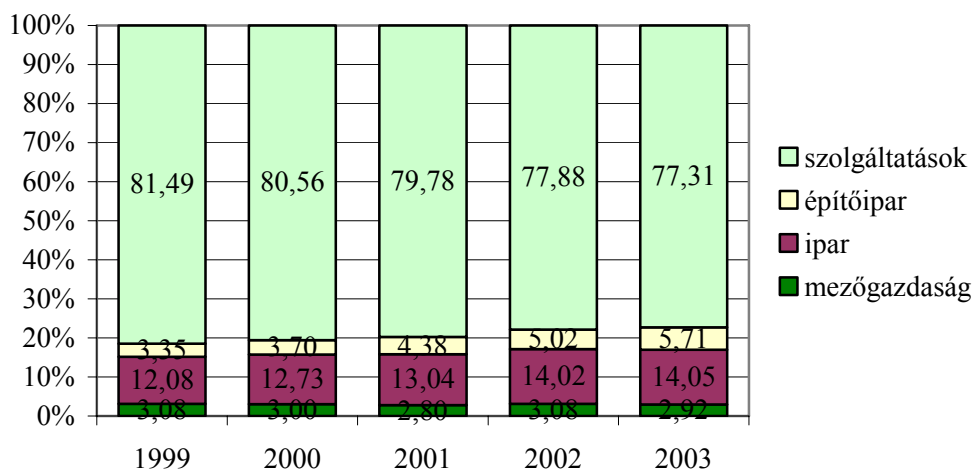
1 ábra: A kis- és középvállalkozások hozzájárulása a bruttó hozzáadott értékhez

Forrás: ANIMMC, Evoluția sectorului IMM în 2002

Felosztva a gazdaságot négy fő ágazatra: mezőgazdaság, ipar, építészet és szolgáltatások, megfigyelhetjük, hogy az aktív kis- és középvállalkozások a szolgáltatások terén kimagaslóan magas hányadot (megközelítőleg 80%) képviselnek. Bár 1999 és 2003 között nőtt az építőiparban és az iparban aktív vállalatok száma a szolgáltatásokat nyújtó kis- és középvállalatokkal szemben, még mindig alacsony hányadát képezik a kis- és középvállalati szektornak. (2. grafikon)

A visszaesés egyrészt annak tulajdonítható, hogy a kis- és középvállalkozások innovációs tevékenysége legfőképpen a termékre és termelésre együttesen volt jellemző. Azon alágazatok, melyekben a legtöbb innováció történt, az iparhoz tartoznak. A 10 legjobb innovatív szektor között 2002-ben a következők szerepeltek: orvosi, finommechanikai, optikai műszerek, vegyi anyagok, közúti szállítási eszközök, kőolaj feldolgozás, a szén kokszosítása, gépek és felszerelések, vasipar, elektromos gépek, bútor, számítástechnikai és irodai eszközök.

Összességében 2002-ben a kis- és középvállalkozások 17%-ának sikerült sikeres innovációt végrehajtania. [ANIMMC, Raportul Anual al Sectorului IMM din România 2005]

2. ábra: **Működő kis- és középvállalkozások számának alakulása ágazatonként**

Forrás: ANIMMC, Evoluția sectorului IMM în 2002

2. Verseny

A piacgazdaság egy mozgató rugója a verseny. Ezen megmérettetésben a kis- és középvállalkozások is jelen vannak együttműködő vagy versenytársként. Ezen vállalatok mindennapos kis futama az, ami hozzájárul a fejlődéshez, ami kikényszeríti, előhívja a lehető legjobbat, leghatékonyabbat, legolcsóbbat a tevékenységükből. Másrészt a versenynek köszönhetően nem élösködnek (sokáig) a nem jövedelmező, veszteséges vállalatok. Vállalatok ezrei szűnnek meg és tízezrei alakulnak, tovább erősítve a versenyt és egy lépést téve a monopóliumok kialakulásának megakadályozása érdekében.

Újonnan alakuló és megszűnő vállalatok

1 táblázat

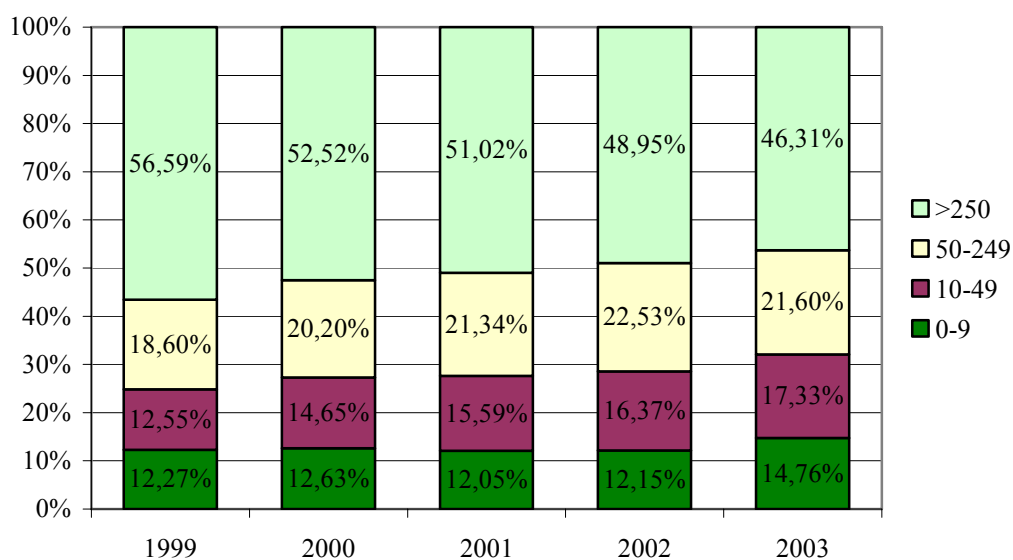
	2000	2001	2002	2003
új kis- és középvállalkozás bejegyzése	34.694	36.458	50,547	75.069
kis- és középvállalkozás megszűnése	3.246	20.345	127.009	28.320

Forrás: MIMMC, Analiza situației curente

3. Munkahelyteremtés

A kis- és középvállalkozásoknak egyik legkiemelkedőbb szerepe a foglalkoztatásban jelenik meg. Az Európai Unióban (EU-19) 2003-ban több mint 19 millió kis- és középvállalkozás működik, amelyek az összes vállalatok 99,8%-át teszik ki, munkahelyet adva mintegy 98 millió embernek, a foglalkoztatottak 69,7%-ának. [Observatory of SMEs 2003, nr. 7]

Romániában 2003-ban megközelítőleg 85 ezer kis- és középvállalkozás működött, az összes vállalatok 99,7%-át képezve. Az EU-19-hez képest Romániában a kis- és középvállalkozási szektor 16%-kal kevesebb személyt foglalkoztat (53,7%). [Romániai Statisztikai Évkönyv, 2004] Az alábbi ábrán látható, ahogy nőtt a kis- és középvállalkozások által foglalkoztatott személyek száma:

3. ábra: A kis- és középvállalkozások alkalmazottainak száma 1999 és 2003 között

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 2000-2004

Annak ellenére, hogy jelentős szerepet játszik a munkaerőpiacon, nem fejt ki stabilizáló hatást, amely a magas fluktuációnak tulajdonítható. Ezen fluktuációt egyrészt mikro- és kisvállalkozások megszűnése, illetve keletkezése okozza, másrészt a létező kis- és középvállalkozásoknál történő munkahelyváltás okozza.

Ez az a szektor, amely biztosítani tud rugalmasabb foglalkoztatási formákat, mint például a részmunkaidő, időnyomunka. Így lehetőséget kapnak, a különböző okok miatt, teljes munkaidőt vállalni nem tudók is. [Viszt Erzsébet, 2002]

4. Regionális és helyi fejlődés

A kis- és középvállalkozások nem csupán a gazdasági fejlődésben játszanak szerepet, hanem a regionális és helyi szinten is kifejtik hatásukat. Legfőképpen olyan régiókban kulcsfontosságúak a fejlesztés szempontjából, amelyek drasztikus változásokon mentek keresztül. Azon régiókban, ahol a hatalmas állami, ipari vállalatok biztosították közel teljes mértékben a munkahelyeket. Ezek megszűnése vagy privatizációja következtében a munkanélküliségi ráta hirtelen magasra ugrott. Ezen probléma megoldásában „segédkeznek” a kis- és középvállalkozások. Munkahelyek létesítésével megakadályozhatják a migrációt, csökkenthetik a munkanélküliséget és ugyanakkor a régió fejlesztéséhez is hozzájárulnak. Előtérbe kerülnek a szolgáltatások, a kereskedelem, diverzifikálva a régió „tevékenységi” körét. Romániában a fent ismertetett helyzet legfőképpen a dél-nyugati régióra jellemző.

5. Hátrányos helyzetű etnikai kisebbségek

A hátrányos helyzetű etnikai kisebbségek közül a legkiemelkedőbb a roma kisebbség. Ezen kisebbség hátrányos helyzete a munkaerőpiacon főleg az alulképzettségéből adódik, de jelen vannak egyéb tényezők is, mint a diszkrimináció, munkahelyi kirekesztés. (Babusik Ferenc, dr. Adler Judit, 2002). A romákat legfőképpen fizikai munkára alkalmazzák, mivel nem tudják teljesíteni a vállalkozók magas szakképzettségűek iránti igényét. Nagyon kevés esetben dolgoznak roma nemzetiségűek más körben.

Ezen probléma megoldására egy lehetőség lenne a roma vállalkozások indítása. Ezen lehetőség kihasználásakor számos probléma merül fel. Az első és legfontosabb a tőkehiány. Nem rendelkeznek az indításhoz szükséges indulótőkével. Ha viszont ezen akadályt leküzdötték és már rendelkeznek egy vállalkozással, előítéletekkel, diszkriminációval szembesülnek. Nehezen tud beilleszkedni egy olyan vállalat a gazdaságba, amely romákat foglalkoztat vagy a vállalkozó roma.

Mindenképpen előnyös lenne a roma vállalkozások indítása, még akkor is, ha a gazdasági mutatók szempontjából nem mondható sikeresnek, és csupán néhány személyt foglalkoztat, hiszen ezen foglalkoztatottaknak biztosítani tudná a megélhetést. Legtöbb esetben ez az egyetlen módja, hogy magasabb funkciót töltsenek be, nem csupán a fizikai munkát végzők körében dolgozzanak. Magasabb, felsőfokú végzettséggel rendelkező romákra van példa, bár ezek száma elenyésző. Annak ellenére, hogy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek nehezen tudnak elhelyezkedni.

6. Fiatal vállalkozók

A versenyképesebb vállalatok létrehozásában és a már meglévők azzá alakításában a fiatalok fontos szerepet játszanak. A vállalat eredményességének egyik kulcs eleme a vállalatvezető (tulajdonos vagy menedzser). A kis- és középvállalatoknál ezen személy azért jelentősebb, mint a nagyvállalatoknál, mivel a döntéshozatal az ő kezében van. A vállalat eredményessége, stratégiája, célkitűzései gyakorlatilag egy személytől függ.

A vállalkozók stratégiai magatartásának függvényében elkülöníthetünk két szélsőséges magatartásformát: reaktív és proaktív magatartást.

Az reaktív magatartásformára a függetlenség minden áron történő megőrzése a jellemző, akár a gazdasági növekedés rovására is. Az új technológiák bevezetése hosszas kételkedésekkel, várakozásokkal jár, mivel megvárja ezek bizonyítását, ugyanakkor nem szívesen vállal hosszú távú tartozásokat.

A proaktív stratégiai magatartásformát az előző ellentettjeként képzelhetjük el. Elsődleges céljai közt a gyors növekedésre törekszik, ezért hajlandó kockázatot is vállalni. Nyitott új tevékenységek és technológiák bevezetésére, fejlesztésére és a függetlenséget nem részesíti előnyben a más vállalatokkal való együttműködésben. [OECD, 1993] Ezen vezetői típusba sorolhatjuk általában a fiatalokat. Ők azok, akik magasabb végzettséggel rendelkeznek és nyitottabbak az új iránt. Ezért fontos a fiatalok vállalkozói hajlandóságának a növelése, elősegítése. Ezen a téren Romániában már vannak intézkedések. A fiatalok, az egyetemisták kedvezményesen indíthatnak új vállalkozást.

7. A globalizáció lehetőségei

A globalizációnak vannak úgy előnyei, mint hátrányai is. A kis- és középvállalkozások feladata, hogy minél inkább kihasználják a globalizáció által nyújtott előnyöket, lehetőségeket és a hátrányokat minimalizálják.

A globalizáció következtében a technológiai fejlődés felgyorsult. Az információáramlás gyorsabb és olcsóbb lett. Az információellátottság nagymértékben javult. A vállalatok körében az internet használat elég elterjedt. 2004 első felében az EU25-ben a vállalatok 89%-ának volt internet hozzáférése. Ehhez képest Romániában csupán 62%-a veszi igénybe ezen szolgáltatást.

A betelepülő külföldi cégek különböző módon és mértékben hatnak a romániai kis- és középvállalkozásokra.

Az egyik ilyen csoportot azon cégek alkotják, amelyek betelepülnek, és itt termelnek. A szolgáltatásban működő kis- és középvállalkozásokra (kozmetikai szalon, fodrászat stb.) nem

vagy csak nagyon kis mértékben, közvetetten érintik a betelepülő nagy cégek. Ezen vállalkozások fő problémáit nem a betelepülő külföldi cégek okozzák, hanem a megrendelők alacsony száma, mivel ők ezektől függnék.

Egy másik csoportot képeznek azon külföldi cégek, amelyek exportra termelnek. Bár ezek nem lesznek a belföldi vállalatok versenytársai, mégis hatással vannak rájuk, mivel a külföldi tőkével működő cégek bérei meghaladják a belföldi vállalatok által nyújtott fizetéseket. Hosszú távon, a külföldi cégek bérpolitikája maga után vonja a bérek emelkedését.

Egy harmadik csoportba tartoznak a hazai alvállalatokkal és beszállítókkal együttműködő külföldi nagyvállalatok. Ezek főleg tengerentúliak, amelyek főleg azért érdekeltek az együttműködésben, mert csak így tudnak Európai Unión belül értékesíteni, mivel meg kell legyen a kellő hozzáadott érték ezen tevékenység végrehajtáshoz.

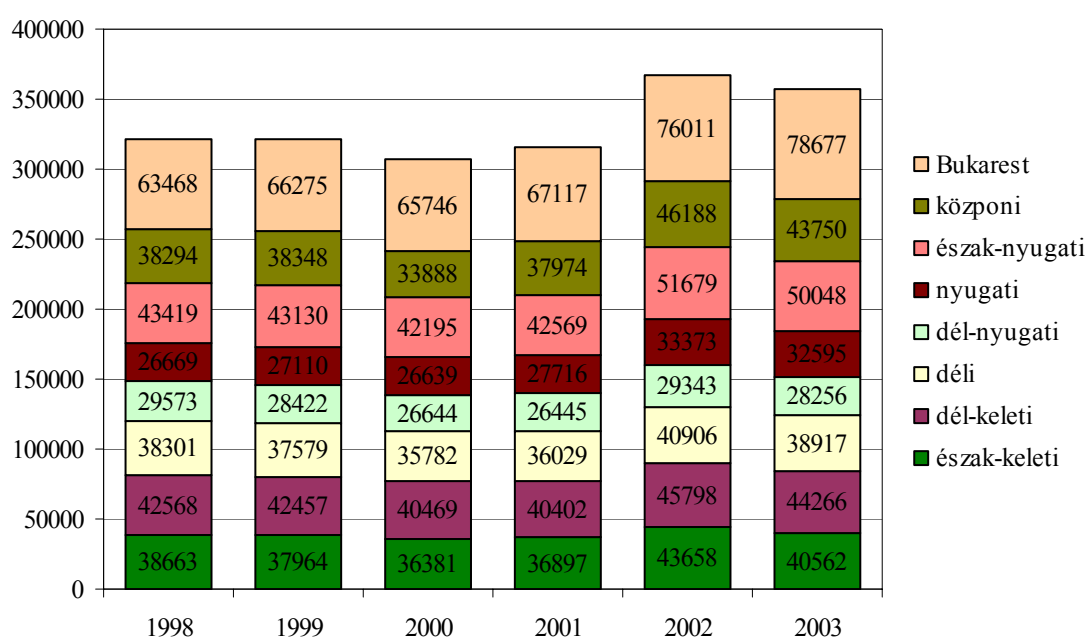
A külföldi nagyvállalatok és a belföldi kis- és középvállalkozások között a verseny általában nem árháborúban nyilvánul meg, bár megtörténhet, hogy a külföldi nagyvállalatok egymás közti árháború áldozati lesznek a kis- és középvállalkozások. a verseny a reklám, a kutatás-fejlesztés területen bontakozik ki.

A külföldi nagyvállalatok a nyereség elérése érdekében más eszközöket is használnak, amelyek viszont már nagymértékben érintik a kis- és középvállalkozásokat. Ilyen eszközök a rövid fizetési határidő, a "just in time production", a plocpénz, amelyeket a kis- és középvállalkozások kénytelenek elfogadni a további együttműködés érdekében. [Losoncz Miklós, 2002]

4. Kis- és középvállalkozások demográfiája az egyes régiókban

4.1. Területi megoszlás

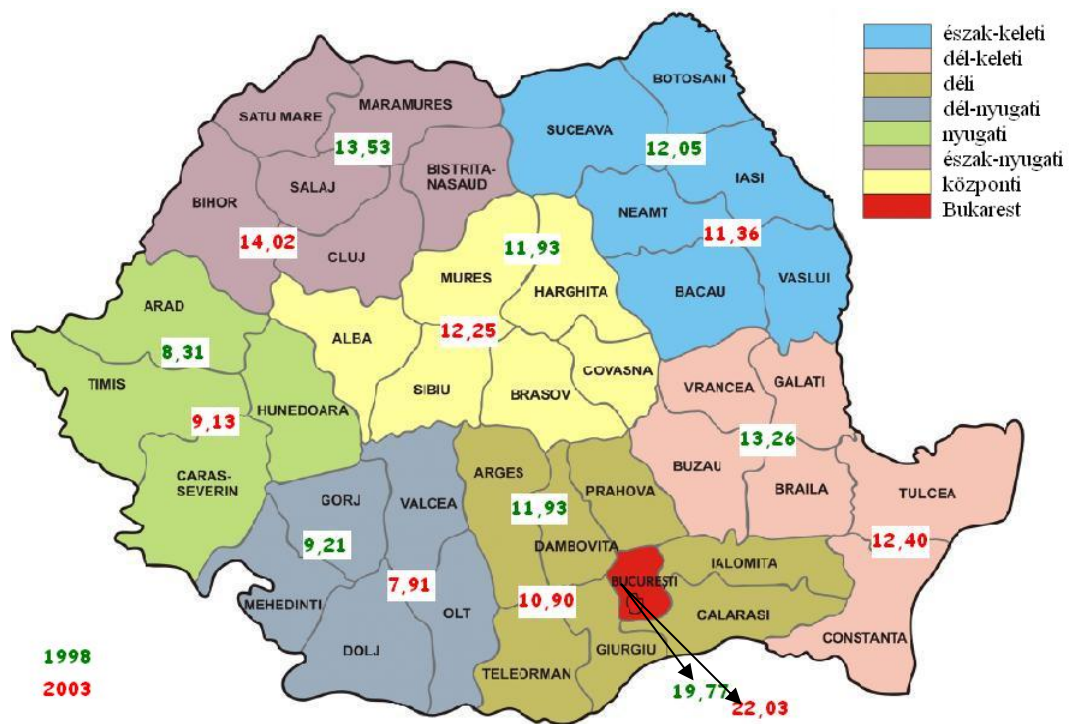
Az elemzett hat év során, amint az alábbi ábrán is látható, viszonylag stabil volt az iparban, építőiparban és szolgáltatásokban aktív kis- és középvállalatok száma. Csupán 2002 emelkedik ki, amikor az előző évhez képest a növekedés 16,44%-os volt. Az aktív kis- és középvállalatok regionális megoszlása szempontjából nincs „kivételes” év. Nem figyelhetünk meg drasztikus csökkenést vagy növekedést egyik régióban sem, ezen mozgások követték az átlagos változást.

4. ábra: A működő kis- és középvállalatok száma 1998 és 2003 között

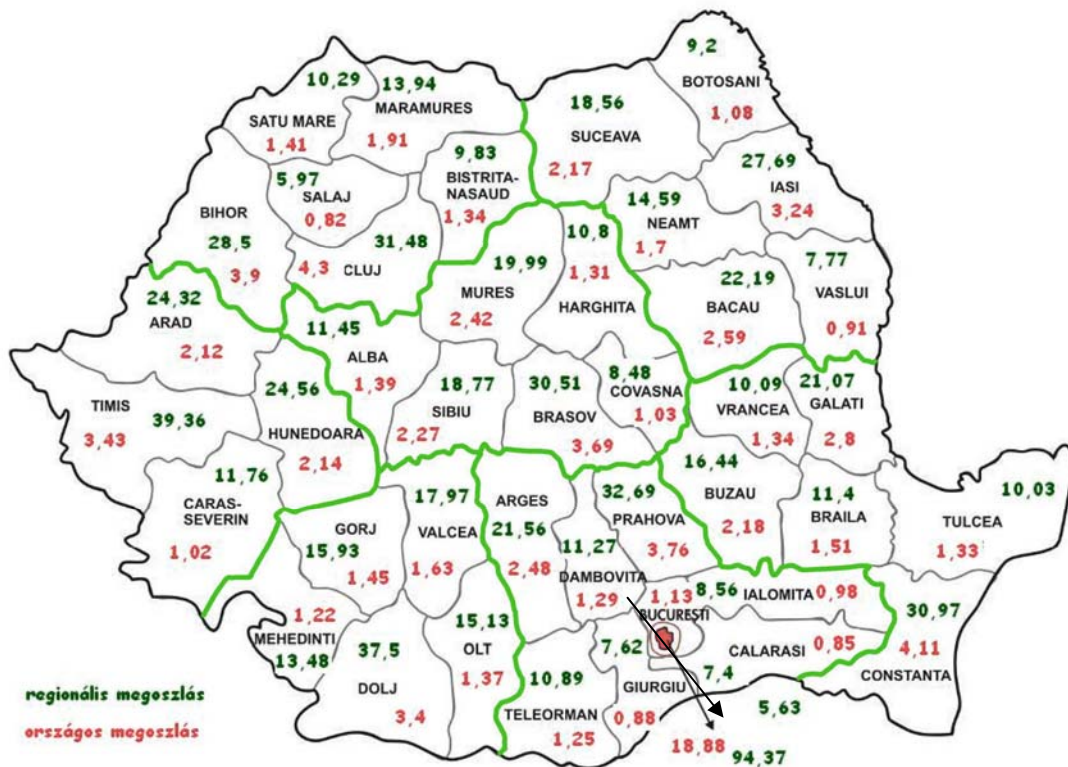
Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

Az aktív kis- és középvállalkozások több mint 20%-a Bukarest – Ilfov régióba tömörül. Románia észak-keleti régiójától a dél-nyugati régióig, kivétel Bukarest, 1998-hoz képest az aktív kis- és középvállalkozások száma csökkent (1,64%-kal), míg a többi régióban növekedett (1,7%-kal). Amennyiben Bukarest – Ilfov régió változását figyelmen kívül hagyjuk, a két régiócsoport változásai közel kiegyenlítik egymást. A vállalkozási hajlandóság Románia keleti és déli oldaláról a központi, illetve nyugati oldalára „költözött”.

5. ábra: Aktív kis- és középvállalkozások 1998-ban és 2003-ban, az egyes régiókban

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999, 2004

6. ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása régióon belül, ill. országos szinten 2001-ben (%)

Forrás: Carta Albă

Egy sokkal pontosabb képet kapunk, amennyiben a kis- és középvállalkozások megyei szintű megoszlását elemezzük. Az összes vállalkozások 18,88%-a, a legmagasabb az országban, Bukarestben működik. A fővárost követő első megyében, Kolozs, közel négy és félszeresen kevesebb kis- és középvállalkozás található. A további megyét vizsgálva, már nem észlelünk ilyen magas különbséget. A második legtöbb kis- és középvállalkozást működtető megye Constanța (4,11%), ezt követi Bihar, majd Prahova 4% alatti részaránnyal.

A fent említett megyék, Bihar kivételével az egyes fejlesztési régiók csomópontját képezik. Mindenikben van egy olyan megye, amelybe a kis- és középvállalkozások közel egyharmada tömörül. Az észak-keleti régió ilyen megyéje Iași. Azonban nem éri el az egyharmad arányt. Az országos adathoz viszonyítva ebben a régióban található az egyik legrosszabbul képviselt megye, Vaslui, a kis- és középvállalatok szempontjából.

A dél-keleti régióban Constanța viseli a tömörítő szerepet. A kis- és középvállalkozások többi része úgy oszlik meg, hogy egyik megyében sem esik 10% alá.

A déli régióban találkozhatunk megyékkel az országos megoszlás rangsorának az elején és a végén is szereplő megyékkel. Prahova, amely országos szinten a harmadik, a régióban a kis- és középvállalkozások egyharmadát működteti. Ugyanakkor itt található Călărași, Giurgiu, Ialomița, melyek az utolsó előtti három legkevesebb kis- és középvállalkozással rendelkező megye.

A dél-nyugati régióban kiegyensúlyozottabb a helyzet. A gyűjtő megye után maradt vállalkozások közel egyenletesen oszlanak meg a többi megyék között.

A nyugati régió a legközpontosítottabb. Egy megyébe, Temes, tömörülnek a kis- és középvállalkozások 39,36%-a, Arad és Hunyad megyében közel 50%-a, míg Caraș-Severin-ben még egy nyolcadánál is kevesebb működik.

A nyugati régióban találkozik a két véglet: Kolozs megye, Bukarest után a legtöbb (4,3%) működő kis- és középvállalkozással rendelkező megye, ezzel szemben Szilágy megyében van a legkevesebb aktív kis- és középvállalkozás. A harmadik legtöbb vállalattal rendelkező megye, Bihar (3,9%) is ebben a régióban található. A többi három megye részaránya egytized körül mozog.

A központi régióban a vezető szerepet Brassó megye (30,51% - régió, 3,69% országos) tölti be. Ezen régióban is vannak különbségek az egyes megyék között. Maros megyében található az aktív vállalkozások 19,99%-a, ugyanakkor Kovászna megyében csupán 8,48%-uk működik. Ha az országos átlagot nézzük, ebben a régióban elfogadható arányokkal találkozhatunk az országoshoz képest. Minden megyében ez az arány 1% fölött van minden megyében.

4.2. Kis- és középvállalkozások „sűrűsége”

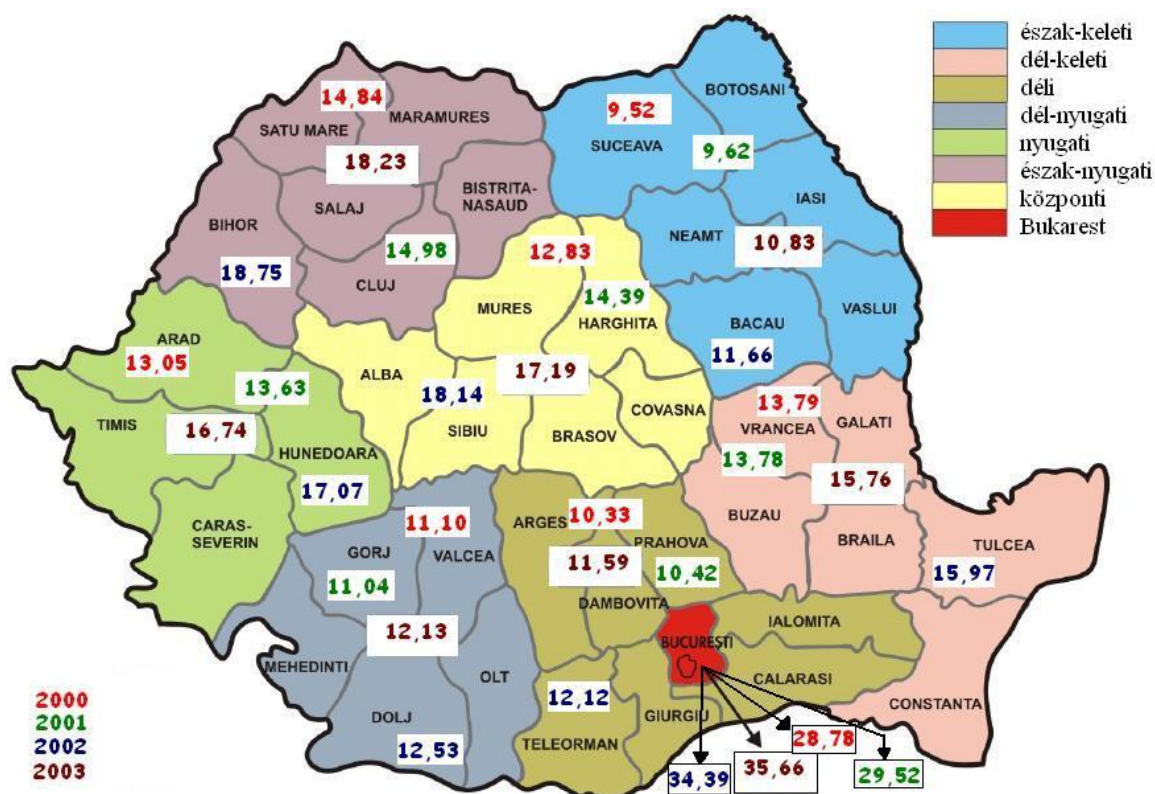
A gazdaság privatizációjának egyik releváns mérőszáma a kis- és középvállalkozások területi sűrűsége. A területi sűrűség alatt értem az 1000 lakosra jutó vállalkozások számát. Ezen mutató valósabb képet nyújt a vállalkozások helyzetéről, mivel figyelembe veszi a régió lakosságát. [Carta Albă]

$$\rho_{xi} = \frac{SME_{xi}}{P_{xi}} * 1000, \text{ ahol } \rho_x - \text{regionális sűrűség } x \text{ évben, } i \text{ régióban; } SME_x - \text{aktív kis-}$$

és középvállalkozások száma x évben, i régióban; P_{xi} - i régió lakossága x évben.

A fenti kijelentésre hivatkozva, elmondhatjuk, hogy Románia minden egyes fejlesztési régiója egyre privatizáltabb. 2000-hez képest minden egyes régióban több mint eggyel nőtt az 1000 főre eső vállalkozások száma. A továbbiakban a sűrűség csökkenő sorrendjében mutatom be a régiókat. A sorrendet a 2003-as adatok alapján állítottam fel, ez azonban csupán annyiban különbözik a 2000-es sorrendtől, hogy a dél-keleti régió (2000-ben harmadik hely) és a központi régió (2000-ben ötödik hely) felcserélték a sorrendet.

A legdinamikusabban privatizálódó régió Bukarest – Ilfov. Az elemzett 4 év során folyamatosan nőtt a sűrűség, 2000-hez képest a sűrűség 6,88 egységgel nőtt. A második helyet az észak-nyugati régió foglalja el, bár 2002-ben volt egy enyhe visszaesés. 2000-hez képest az 1000 lakosra eső vállalkozások száma 3,4-gyel növekedett. A felállított sorrendben a harmadik helyen a központi régió áll. Itt a sűrűség meghaladja a 17-et, ugyanakkor 2000-hez képest 4,36-tal nőtt az 1000 lakosra jutó kis- és középvállalkozások száma, Bukarest után a második legdinamikusabban privatizálódó régió. A nyugati régióban sem volt folyamatos növekedés a sűrűséget illetően, ugyanis 2002-ben itt is egy visszaesést figyelhetünk meg. A dél-keleti régióra, mely 2000-hez képest két hellyel lennebb csúszott az 1000 lakosra jutó 15,76 kis- és középvállalkozással. Az utolsó három helyet a dél-nyugati, a déli, illetve az észak-keleti régió foglalja el. Az említett három régió a legkevésbé dinamikusan privatizálódó régió. A elemzett négy év során a sűrűség csupán 1,03, 1,26, illetve 1,32 egységgel növekedett.

7. ábra: Kis- és középvállalkozások sűrűsége az egyes régiókban 2000 és 2003 között

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 2001-2004; Területi Statisztika, NSH

4.3. Néhány szóban...

A régiók fejlettségi szintjének egy releváns mutatója az egy főre eső GDP. Az alábbi táblázatban két csoportra osztottuk a régiókat. Az egyik csoportot (zölddel jelöltek) azon régiók képezik, amelyek meghaladják az országos egy főre eső GDP-t, a másik csoport, amelyek az országos átlag alatt vannak.

Ezen csoportosítás szerint a gazdaságilag nagyon fejlett régiók közé tartozik a bukaresti, a központi, illetve a nyugati régió.

Az aktív kis- és középvállalkozások számát tekintve (2002-ben), a bukaresti régió az első helyen, a központi régió a harmadik helyen, míg a nyugati régió a negyedik helyen szerepel. A két rangsor között találunk hasonlóságokat. A nyugati régiót kivéve a rangsorban elfoglalt helyek megegyeznek. A másik csoportba tartozó régiók között is van hasonlóság. Csupán két régió változtatott helyet az egyes rangsorokba. Az egy főre eső GDP rangsorban a déli régió, míg az 1000 lakosra jutó vállalkozás rangsorában a dél-nyugati régió foglalja el a hatodik helyet. (7. ábra)

2. Egy főre eső GDP Románia egyes régióiban 1998 és 2002 között

	észak-keleti	dél-keleti	déli	dél-nyugati	nyugati	észak-nyugati	központi	bukaresti
1998	79,78%	100,15%	85,76%	90,01%	100,91%	95,48%	105,86%	162,21%
1999	73,95%	92,72%	83,33%	89,81%	115,49%	96,06%	106,92%	170,73%
2000	69,97%	88,91%	81,52%	83,76%	102,63%	92,99%	107,15%	206,78%
2001	71,72%	86,16%	79,41%	84,02%	105,95%	92,33%	104,88%	211,64%
2002	71,52%	85,85%	80,04%	79,90%	108,31%	94,07%	107,99%	208,16%

 országos átlagot meghaladó érték

 országos átlag alatti érték

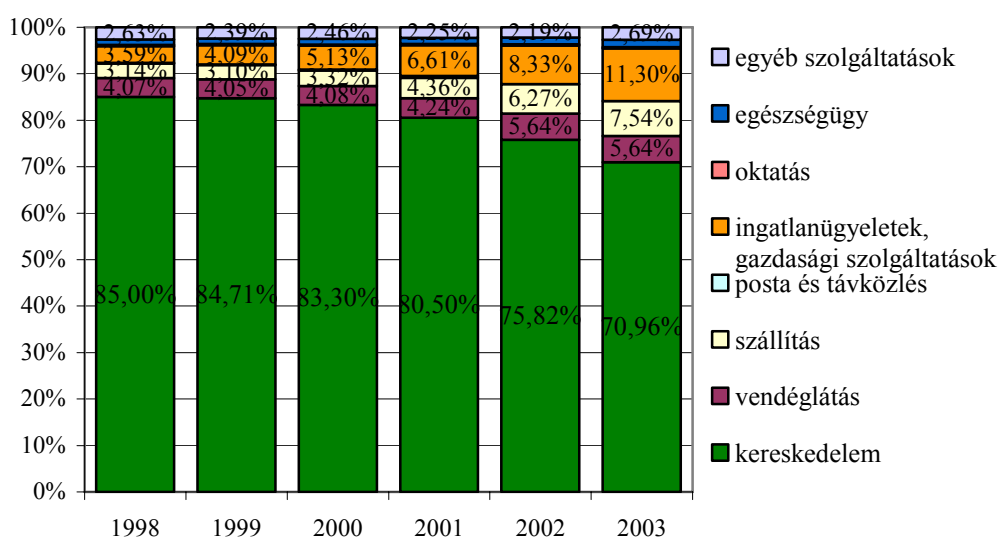
Forrás: Románia Statisztika Évkönyve

4.4. Ágazatonkénti megoszlás

A területi megoszlás mellett fontos tanulmányozni a kis- és középvállalkozások ágazatonkénti megoszlását. Az alábbiakban ezen szektor, régiókon belüli ágazatonkénti megoszlások tanulmányozására kerül sor. Annak érdekében, hogy az egyes szektorok közti különbségek jól elkülöníthetők legyenek, először három fő ágazatra (ipar, építőipar és szolgáltatások) osztjuk, majd ezeken belül több ágazatot különböztetünk meg.

Az észak-keleti fejlesztési régióban a legnagyobb részarány a szolgáltatási szektor képviseli. Figyelemre méltó, hogy ezen ágazat jelentősége csökkent az évek során. Míg 1998-ban 83,33%-át képezte az aktív kis- és középvállalatok számának, ez az arány 2003-ra 5,14%-kal csökkent. Ezzel szemben úgy az építőipar, mint az ipar részaránya folyamatosan növekedett 1998 és 2003 között.

Az iparon belül főleg a feldolgozóiparra tevődik a hangsúly, ezen ágazat aránya 98,5% és 99% között mozog. Ezen ágazat részarányának növekedését vagy csökkenését a bányaiipar, illetve villamos és hőenergia ipar ellensúlyozza.

8. ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása a szolgáltatási szektorban

1998 és 2003 között az észak-keleti régióban

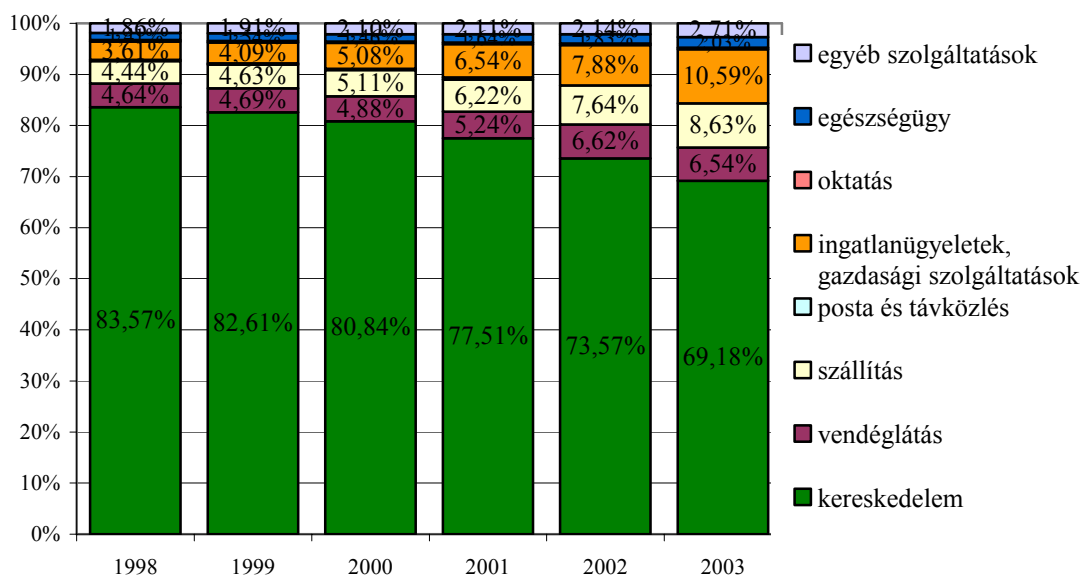
Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

A régió legfontosabb ágazatában, a szolgáltatásban (8. ábra) is mentek végbe bizonyos szerkezeti átalakulások. 1998-ban a legfontosabb a kereskedelem volt. Az elemzett hat év során továbbra is megőrizte vezető pozícióját, de veszített fontosságából. Egyre nagyobb részarányt képviselve jelentek meg az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások, illetve szállítással

foglalkozó aktív kis- és középvállalkozások. A vendéglátás is lassú fejlődésnek indult. Az egészségügy és az oktatás terén működő vállalkozások helyzete nem változott mérvadóan.

A dél-keleti régióban (9. ábra) hasonlóan a szolgáltatások képviselik a döntő részarányt. Az előző régióhoz képest magasabb volt az ezen ágazatban működő kis- és középvállalkozások száma (1998-ban 86,9%). Itt is megfigyelhető a csökkenés ezen ágazatban, de ez valamivel kisebb, mint az észak-keleti régióban. Az építőipar és az ipar hasonló mértékben növekedett az évek során.

Az iparon belül a feldolgozóipar itt is döntő mértékben van jelen. Az általa képviselt részarány évente ingadozik 97,4% (2003) és 98,67% (2002) között. A bányaiipar hasonlóképpen ingadozik évről évre. Egy határozott növekedés a villamos és hőenergia iparra jellemző. Az 1998-ban képviselt 0,42%-át 2003-ra több mint megtriplázta (1,38%).

9. ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása a szolgáltatási szektorban

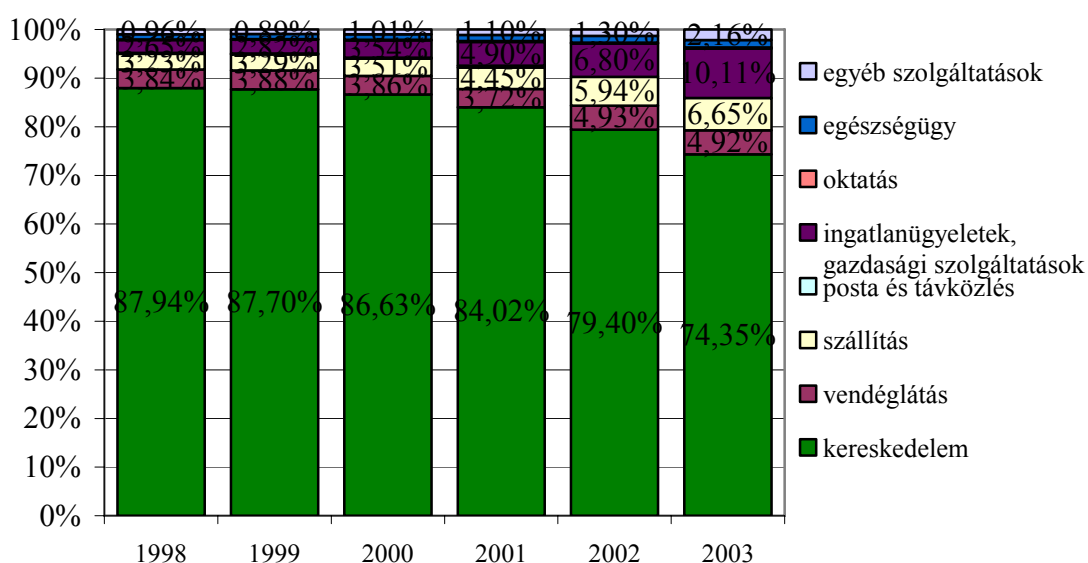
1998 és 2003 között a dél-keleti régióban

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

Amint a fenti ábrából kiderül, a kereskedelemben működő vállalkozások itt is dominálnak. Azonban ezen ágazatban levő kis- és középvállalkozások száma folyamatosan csökkent. Ezen folyamattal ellentétesen alakult az ingatlanügyletekkel, gazdasági szolgáltatásokkal foglalkozó vállalkozások részaránya. 1998-hoz képest arányuk közel háromszorosára nőtt. A szállításban aktív vállalkozások részaránya közel megduplázódott. Nem ilyen nagy mértékben, de a vendéglátás helyzete is javult.

A *déli fejlesztési régióban* is a legnagyobb részarányt a szolgáltatások képezik. Részarányok viszont az évek során nem volt stabil. 1998-ban az eddig tárgyalt két régiónál magasabb részaránnyal rendelkezett (87,43%). 2002-ig 10,4%-ot csökkent, majd 2003-ra növekedett, elérve a 81,3%-ot. Az építőipar részaránya közel megduplázódott. Az ipar súlya is növekedett, de nem olyan mértékben, mint az építőipar.

A bányaiiparban működő kis- és középvállalkozásokra ingadozás jellemző. Azonban 1998-hoz képest megduplázták számukat. A villamos és hőenergia nem ért el ilyen jelentős növekedést, azonban nem ingadozott. 2003-ban az ipar 1,12%-át képezve. A feldolgozóiparban aktív vállaltok száma is konstans növekedett 1998 és 2003 között.

10. ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása a szolgáltatási szektorban

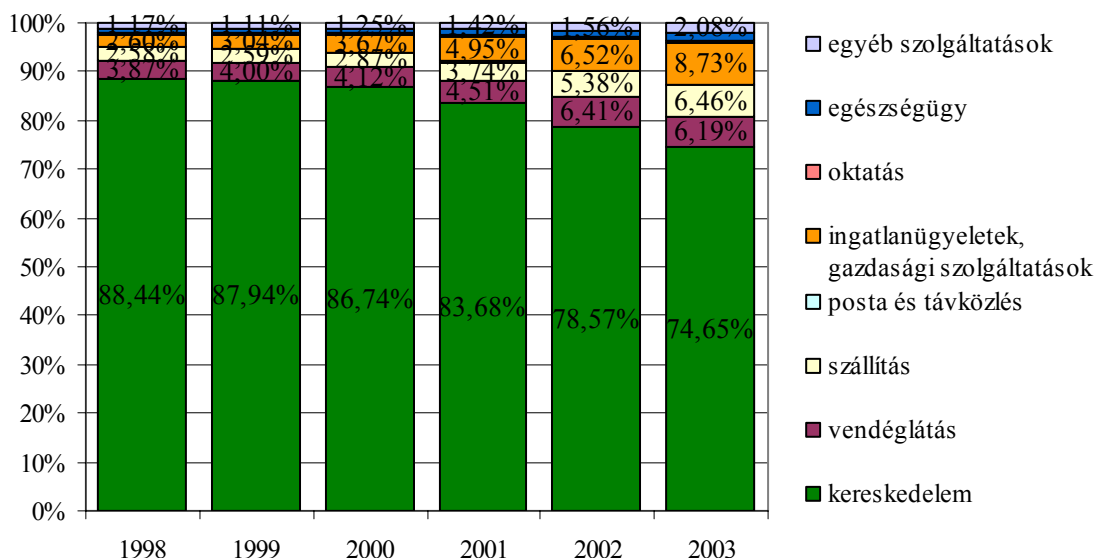
1998 és 2003 között a déli régióban

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

A szolgáltatás ágazatát tovább elemezve, megfigyelhetjük, hogy ezen régióban is találkozunk hasonló folyamatokkal. A kereskedelem részaránya folyamatosan csökken – hat év alatt 13,59%-ot. A kiemelkedően dinamikus fejlődés az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások terén észlelhető. 1998-ról 2003-ra a számuk közel négyszeresére emelkedett. A szállítás szektorban a növekedés több mint 200%-os volt. A vendéglátással foglalkozó kis- és középvállalkozások szám nagyon lassan növekedik ebben a régióban.

A *dél-nyugati fejlesztési régióban* a szerkezeti változások kiegyensúlyozottabbak, az előbbi régiókhoz képest. Az ipar növekedett, a szolgáltatások rovására, 2,89%-ot, elérve a

12,63%-ot 2003-ban. Ha összehasonlítjuk a többi régióval, elmondhatjuk, hogy a dél-nyugati régió kivételt képez, mivel a szolgáltatások területén aktív kis- és középvállalkozások részarányának csökkenés megközelítőleg 5%-os. Az építőiparban működő vállalkozások száma lassan növekedett az elemzett periódus során.

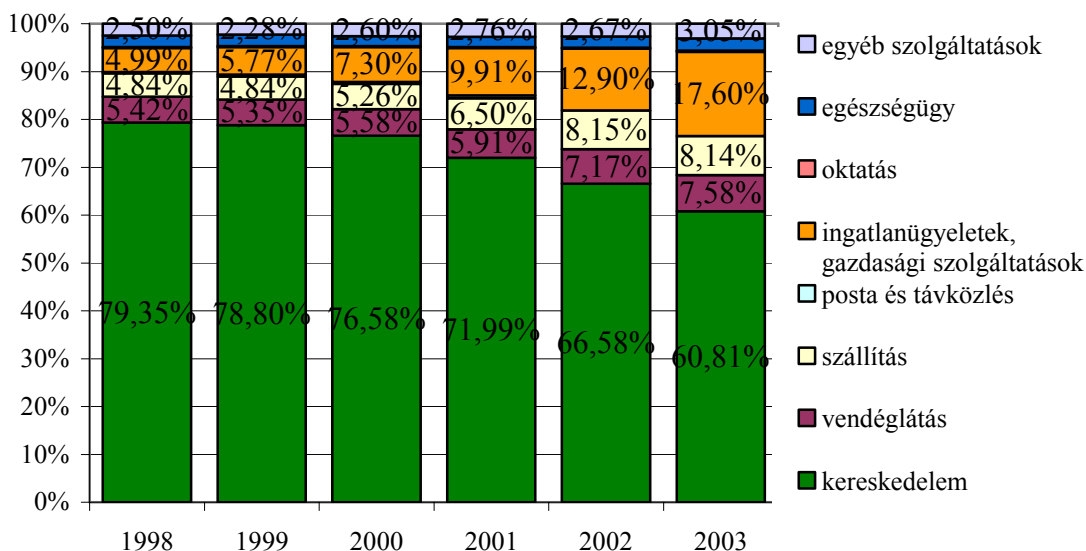
11. ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása a szolgáltatási szektorban

1998 és 2003 között a dél-nyugati régióban

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

A szolgáltatási szektorban tevékenykedő kis- és középvállalkozások szerkezeti változása hasonló: az aktív kis- és középvállalkozások száma 1998-ról 2003-ra az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások területén több mint háromszorosára emelkedett, a szállítással foglalkozóké több mint megduplázódott, akár csak vendéglátás területén tevékenykedőké.

A nyugati fejlesztési régióban az ipar magasabb részarányban (2003-ban 16,45%) jelentkezik, mint az előző régiókban. Az építőipar részarány hasonló képpen növekedett (2,98%), ami egyértelműen maga után vonta a szolgáltatás területén működő kis- és középvállalkozások részarányának csökkenését. Ezen részarány 2003-ban eléri a 77,06%-ot.

12. ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása a szolgáltatási szektorban

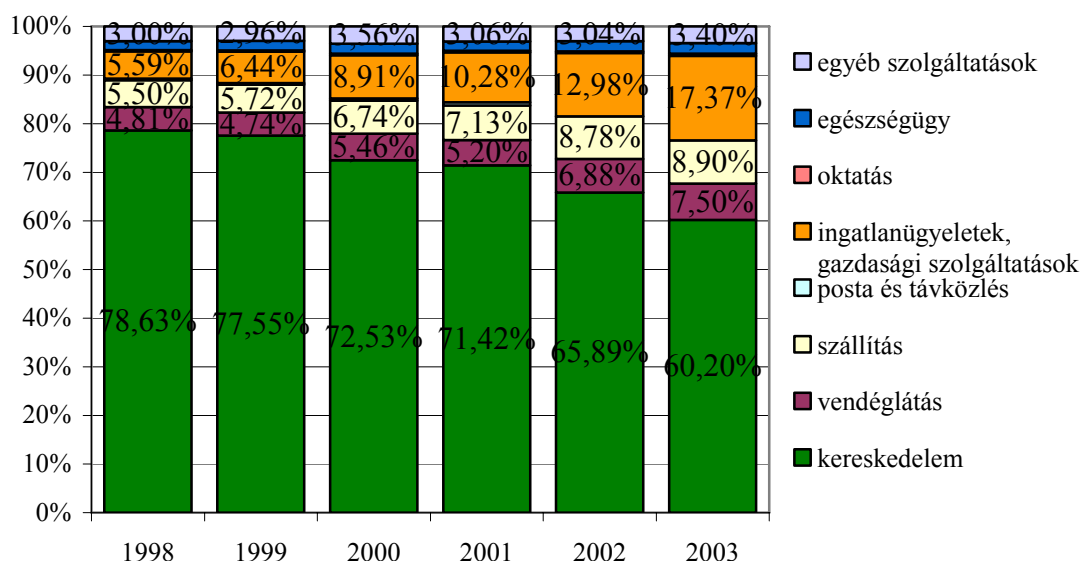
1998 és 2003 között a nyugati régióban

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

Ezen régió szolgáltatási szektorának szerkezete nagymértékben eltér az előbb bemutatottakétól. A kereskedelem területén tevékenykedő kis- és középvállalkozások részaránya meglepően alacsonyról még alacsonyabbra csökkent. A másik szembeeső eltérés az ingatlanügyletekkel foglalkozó, gazdasági szolgáltatásokat nyújtó vállalatok részarányában mutatkozik ki. Ezen ágazat 2003-ban a szolgáltatási szektor 17,6%-át tette ki. A szállítási szektor részaránya közel megduplázódott, elérve 2003-ban a 8,14%-ot. A vendéglátás területén működő vállalkozások csupán fél százalékkal haladták meg szállítási szektort. Ugyanakkor, az egyéb szolgáltatásokat nyújtó kis- és középvállalkozások száma is magasabb ebben a régióban a többihez képest.

A központi fejlesztési régió kis- és középvállalkozásainak megoszlása a három ágazat között (szolgáltatás, ipar, építőipar) nagyobb mértékben eltér a már kialakult képtől. A szolgáltatási szektor részaránya az 1998 és 2003-at felölelő időszakban nem érte el a 80%-ot. Az évek során folyamatos ingadozás volt jellemző rá, 2003-ban 74,92%-hoz érve. Ezen alacsony hányadot az ipar pótol, a magas 18,71%-os részaránnyal. Ezen ágazat részaránya 2000-ben meghaladta a 20%-ot is. Az építőiparra viszont nem jellemző az ingadozás. 3,78%-os részarányról indulva, folyamatos növekedés mellett 2003-ra elérte a 6,37%-ot.

Az iparon belül a bányáiparban és a villamos és hőenergia kitermelésben tevékenykedő kis- és középvállalkozások száma nőtt az évek során, ezzel szemben a feldolgozóipar részaránya csökkent.

13. ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása a szolgáltatási szektorban

1998 és 2003 között az központi régióban

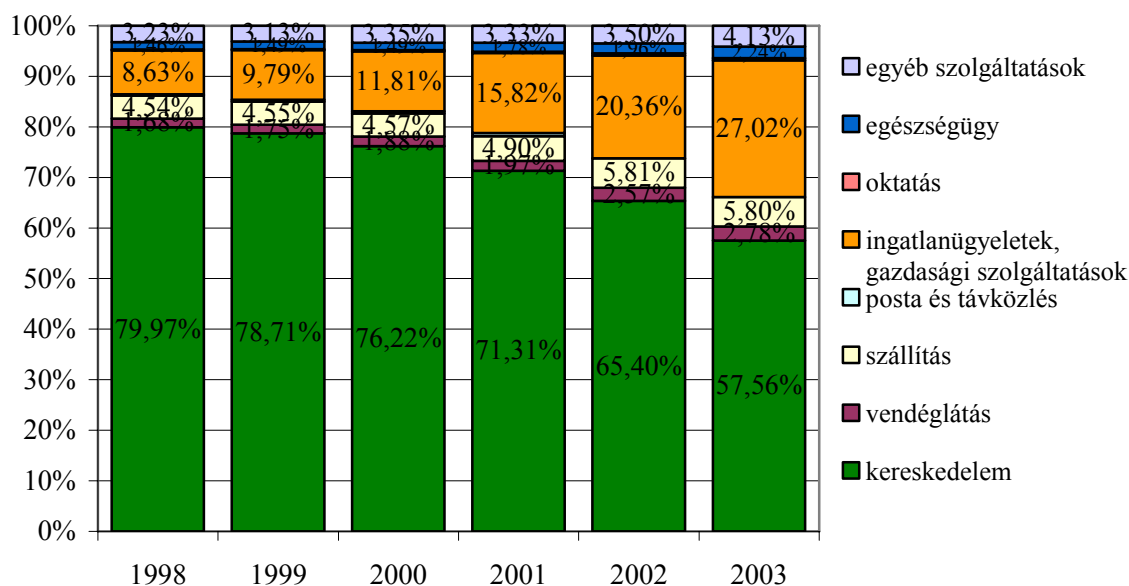
Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

A szolgáltatások területét vizsgálva, megfigyelhető, hogy szerkezete az észak-nyugati régióra hasonlít. A kereskedelemmel foglalkozó kis- és középvállalkozások részaránya alacsonyabb az átlagosnál, és a folyamatos csökkenésnek köszönhetően megközelíti a 60%-ot. Hasonlóan az ingatlanügyletekkel foglalkozó, gazdasági szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások hányada magas (2003-ban 17,37%), ezt követi a szállítási, illetve vendéglátó szektor. Ezen régióban ugyanakkor magasabb részaránnyal jelenik meg az egészségügy és az egyéb szolgáltatások.

A bukaresti fejlesztési régióban is a szolgáltatásokat nyújtó kis- és középvállalkozások magas hányadot képviselnek (80% fölött), emellett az ipar is magas részarányt tesz ki, két évenkénti stabil 1%-os növekedéssel elérve a 11%-ot.

A kis- és középvállalkozási szektor szerkezeti alakulását figyelve, egy érdekes folyamatot figyelhetünk meg. Az amúgy is alacsonyabb hányaddal rendelkező kereskedelmi szektor részaránya tovább csökken (57,56%), átengedve a helyet az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások szektorának. Ugyanakkor magasabb hányadot képviselve tűnik fel az

egészségügy, illetve az egyéb szolgáltatások. A szállítással, illetve vendéglátással foglalkozó kis- és középvállalkozások száma nem nőtt jelentősen 1998-hoz képest.

14.

ábra: Kis- és középvállalkozások megoszlása a szolgáltatási szektorban

1998 és 2003 között a bukaresti régióban

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

4.5. Néhány szóban...

Minden régióban a szolgáltatásokban működik a legtöbb kis- és középvállalkozás. A szolgáltatási szektort további elemekre bontva elemeztük. Megfigyelhető, az egy főre eső GDP-vel fejlettnak minősített régiókban (bukaresti, központi és nyugati) a kereskedelemmel foglalkozó kis- és középvállalkozások részaránya alacsonyabb, ezzel szemben ezen régiókban több olyan vállalat van, amely ingatlanügyletekkel foglalkozik, gazdasági szolgáltatásokat nyújt. Ezekben a régiókban a kis- és középvállalkozások már újabb szolgáltatásokat is végeznek, nemcsak a hagyományosakat. A valamely iparágban tevékenykedő vállalkozások kisebb-nagyobb mértékben, de nőttek.

5. Kis- és középvállalkozások alkalmazottai

A kis- és középvállalkozási szektor foglalkoztatási szerepének fontosságát mi sem mutatja jobban, minthogy az összes alkalmazottak közel 60%-át foglalkoztatták 2003-ban. 1998-tól 2003-ig a kis- és középvállalkozások és nagyvállalkozások a foglalkoztatás terén szerepet cseréltek. 1998-ban a foglalkoztatottak 54,35%-a nagyvállalatoknál dolgozott. A kis- és középvállalkozások jelentősége fokozatosan nőtt az évek során, míg elérte a fent említett részarányt.

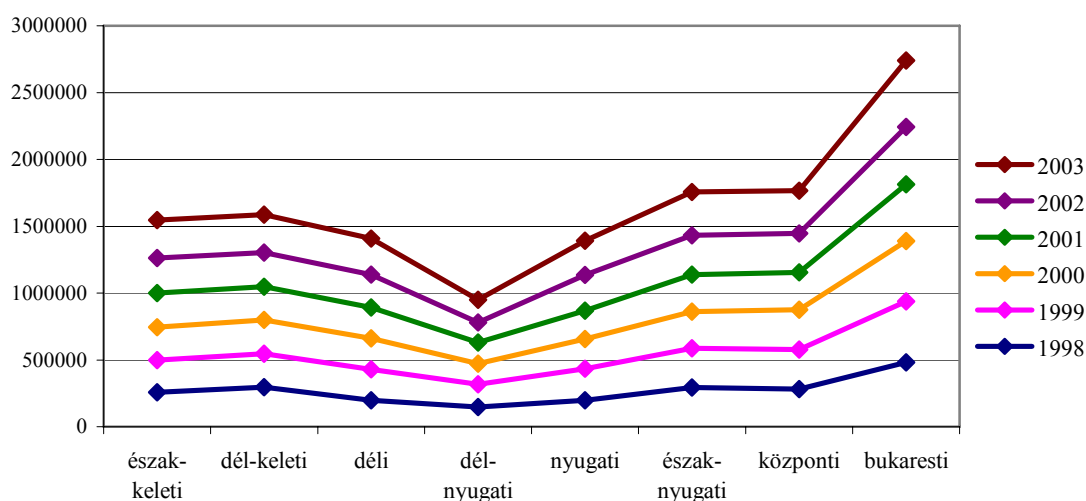
Kis- és középvállalkozók által foglalkoztatottak részaránya az egyes régiókban 1998 és 2003 között (%)

3. táblázat

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
észak-keleti	-1,29	-3,57	-1,2	0,63	-0,56	-0,23
dél-keleti	-7,66	0,9	1,93	1,35	1,01	1,82
déli	-1,96	-8,94	-6,33	-6,32	-6,1	-9,5
dél-nyugati	-7,66	-5,12	-5,59	-6,12	-8,39	-7,62
nyugati	-1,96	2,6	0,59	-0,31	3,56	-0,39
észak-nyugati	3,83	3,55	2,39	2,52	3,14	4,4
központi	-2,69	-0,76	-0,12	-0,12	-1,84	-0,05
bukaresti	9,35	7,19	4,19	4,3	4,72	5,62

országos átlagot meghaladó érték
országos átlag alatti érték

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

15. ábra: Kis- és középvállalkozások alkalmazottjai régióként 1998 és 2003 között

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

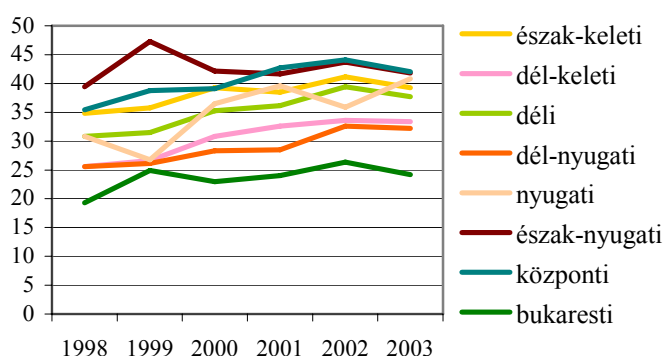
A déli és a dél-nyugati régióban az elemzett hat év során a kis- és középvállalatok által foglalkoztatottak részaránya mindig az országos átlag alatt maradt. 2003-ban a foglalkoztatottak fele, illetve 48,12%-a a nagyvállalatok alkalmazottja volt. A központi régió sem érte el az országos átlagot, azonban a lemaradás nem volt jelentős.

Az alábbi ábrából (15. ábra) kitűnik, hogy 1998-ban, az egyes régiókban megközelítőleg ugyanannyi személy volt alkalmazva a kis- és középvállalkozások által. A foglalkoztatottak számának növekedése viszonylag konstans ütemben, egyenletesen növekedett. Két végre is felfigyelhetünk: a dél-nyugati régió és a bukaresti régió. Az első esetén a növekedés kisebb fokú volt, míg a második esetén a lépték nagyobb volt. A hat év során közel megduplázódott a foglalkoztatottak száma.

5.1. Ágazati regionális összehasonlítás

Ipar

1998 és 2003 között az egyes régiókban az iparban foglalkoztatottak aránya változott. A legingadozóbb régió ilyen szempontból a nyugati, ahol a csökkenések és növekedések során

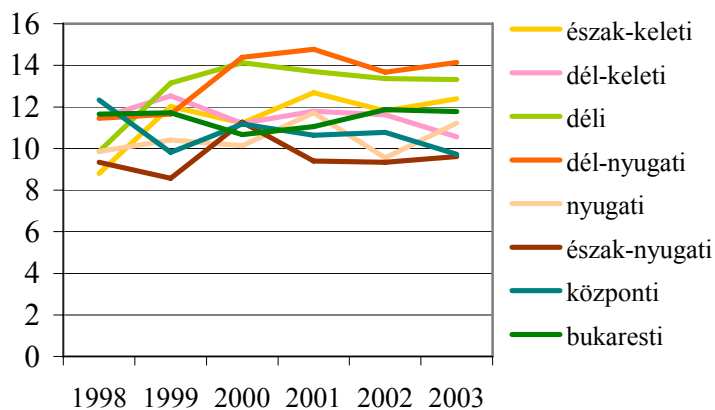
16. ábra: Iparban foglalkoztatottak az egyes régiókban

2003-ra elérte a 10%-os részarány növekedést. Az elemzett periódus során mindvégig a foglalkoztatottak legnagyobb részarányát az ipar az észak-nyugati régióban foglalkoztatta. Az időszak végére hasonló részarányt (42%) ért el központi régió is. A foglalkoztatottak részaránya ebben az iparágban legdinamikusabban a nyugati

régióban növekedett. Kétszeri növekedés után, a bukaresti régió viszonylag megőrizte az iparban foglalkoztatottak részarányát, mindvégig az utolsó helyen maradva.

Építőipar

Az építőiparban foglalkoztatottak részaránya minden régióban, kivéve a bukaresti, régiót, nagyon ingadozott 1998 és 2003 között.

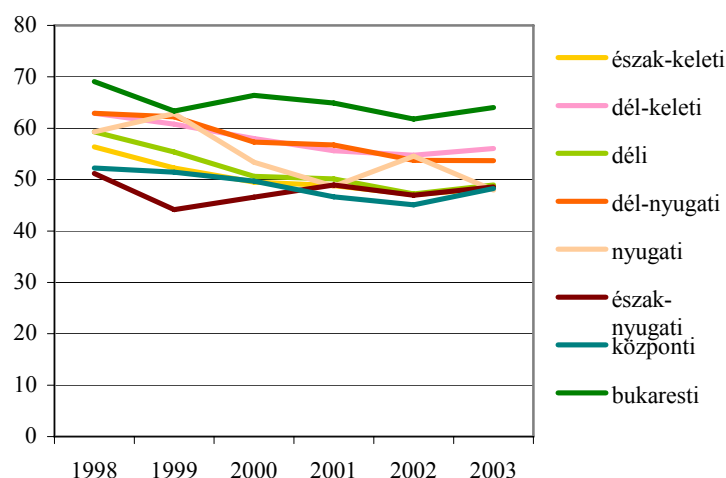

17. ábra: Építőiparban foglalkoztatottak az egyes régiókban

Szolgáltatási szektor

Ebben az ágazatban foglalkoztatottak részaránya a legmagasabb, régiótól függetlenül.

1998-ban minden régióban magasabb volt a szolgáltatási szektorban foglalkoztatottak rész-aránya, mint 2003-ban. Legkevésbé az észak-nyugati szektorban csökkent, viszont a központi régióval együtt csupán 50%-a a foglalkoztatottnak dolgozik ebben a szektorban.

18. ábra: Szolgáltatásban foglalkoztatottak részaránya az egyes régiókban

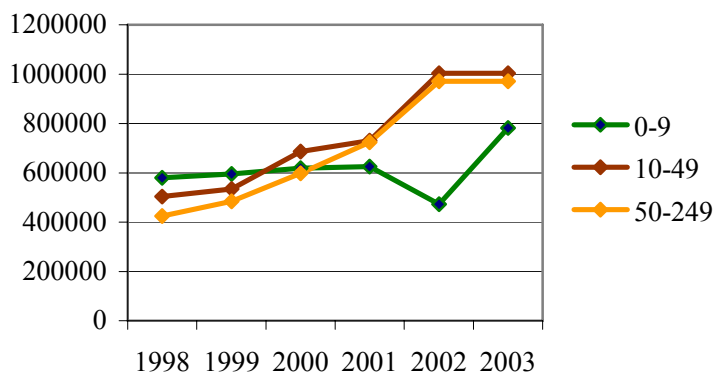
5.2. Néhány szóban...

A foglalkoztatás szempontjából a bukaresti (a foglalkoztatottnak átlagosan 65%-a), a dél-nyugati (58%) és dél-keleti régióban (58%) koncentráltak a foglalkoztatottak a szolgáltatási szektorra. Az észak-nyugati (43%), központi (40%) és észak-keleti (38%) régiókban az ipar a foglalkoztatottak jelentős részarányának biztosít munkalehetőséget, ezzel egyidejűleg elvonva őket a szolgáltatási szektortól. Az építőiparban foglalkoztatottak részaránya nem tér el jelentősen az egyes régiókban.

6. Kis- és középvállalkozók teljesítménye

6.1. Üzleti forgalom vállalatméretenként az egyes régiókban

A kis- és középvállalkozások üzleti forgalma 1998-ban 1.507.387 milliárd lei² volt, 2003-ban elérve a 2.756.618 milliárd lejt.

19. ábra: Kis- és középvállalkozások üzleti forgalma

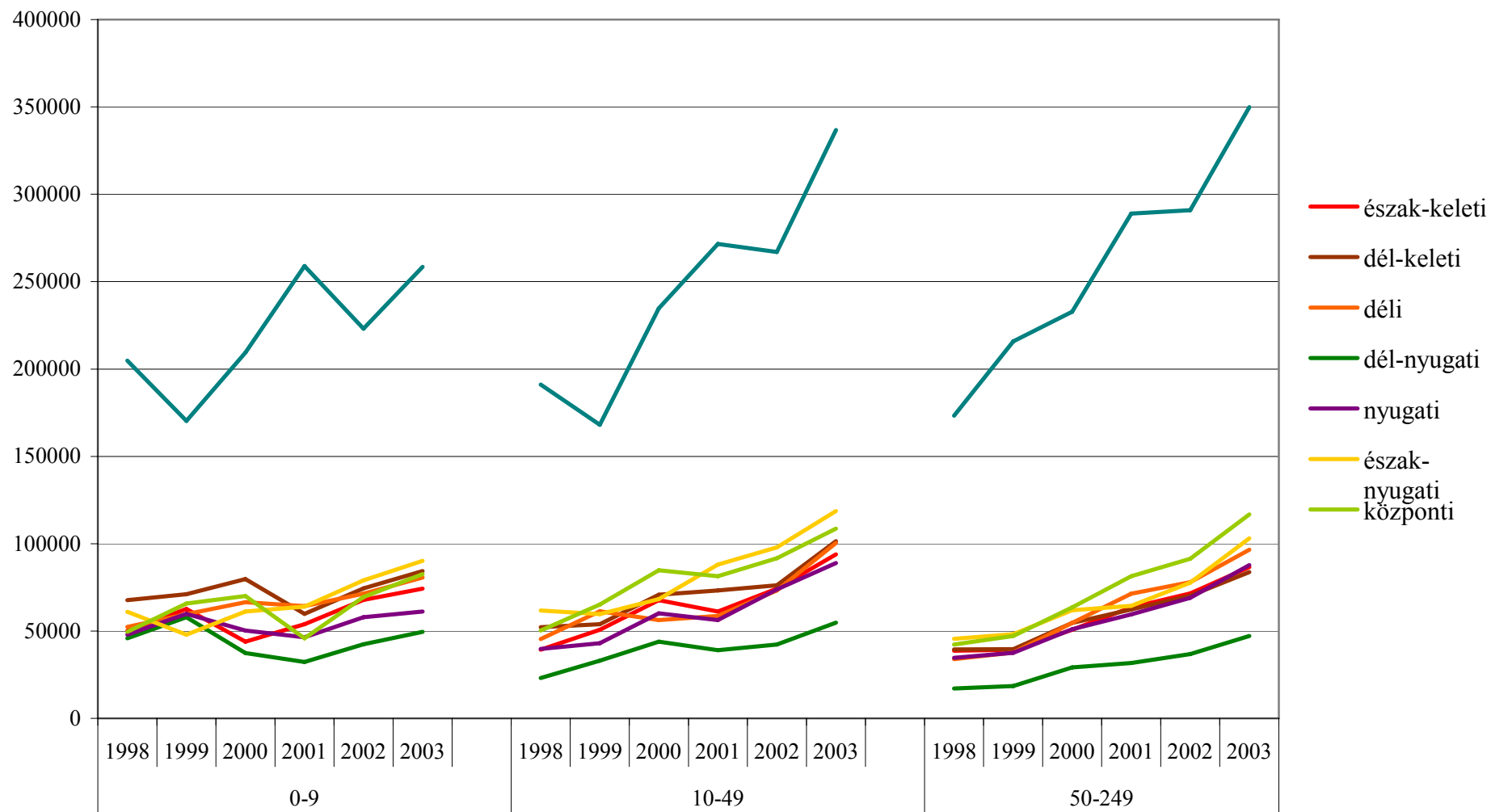
A mellékelt ábrából is kitűnik, hogy az elemzett periódus alatt megváltozott a kis- és középvállalkozások üzleti forgalma. Az első évben a legnagyobb üzleti forgalmat a mikro-vállalkozások valósították meg, őket követték a kis-vállalkozások és a legalacsonyabb üzleti forgalommal a közép vállalkozások szerepeltek. 2003-ra

a ezen szektorban az üzleti forgalom szerkezetében. Csökkent a mikro-vállalkozások részaránya, míg a kis- és középvállalkozásoké jelentősen növekedett, közel ugyanolyan szintre kerülve mindkettő.

A bukaresti régió kis- és középvállalkozásainak üzleti forgalma mindvégig az élen maradt. A mikro-vállalkozások üzleti forgalma az 1998 és 2001-es periódusban minden régióban ingadozó volt. Ezt követően általános növekedés volt jellemző. 1998-ban az észak-nyugati, illetve a dél-keleti régió kivételével, az üzleti forgalom 50.000 milliárd lej körül volt. A mikro-vállalkozások üzleti forgalmának megoszlása a régiók között változó volt. A legalacsonyabb üzleti forgalmú régió 1999-től a dél-nyugati, melynek csupán 2003-ra sikerült újra elérnie a 1998-as szintet. 2003-ra az észak-nyugati, illetve a délkeleti régió került az érvonalra, a bukaresti régió után.

A kisvállalkozások üzleti forgalmának megoszlása kevésbé volt változó a mikro-vállalkozásokhoz képest. Egy növekedési periódussal jellemezhető a változás, melyet 2001-ben egy csökkenés szakított meg. A kisvállalkozások üzleti forgalmát vizsgálva a dél-nyugati régió egyre jobban leválk a többitől. 2003-ban érte el a központi régió 1998-as teljesítményét. Megjegyzendő, hogy a bukaresti régió nem követte a többi régió üzleti

² Az üzleti forgalmak 2005-ös áraknak megfelelő értékek

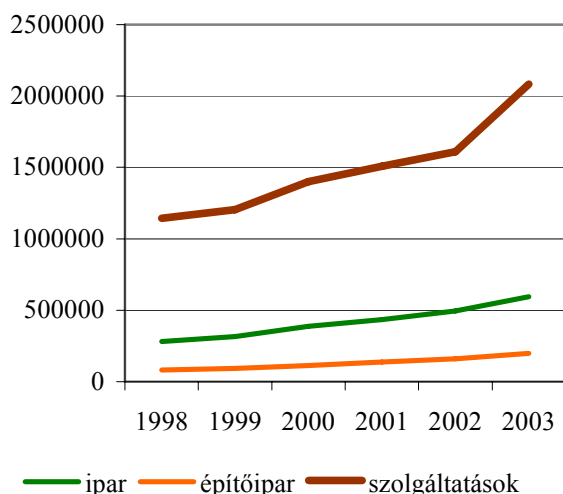
20. ábra: Kis- és középvállalkozások üzleti forgalma vállalatméretenként az egyes régiókban 1998 és 2003 között

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

forgalmának alakulását. A növekedést kétszer is (1999, 2002) megszakította egy csökkenés. A bukaresti régió után a dobogó többi helyét a központi és az észak-nyugati régió foglalják el.

A középvállalkozások üzleti forgalma együttesen változott 1998 és 2003 között. Minden régióra a növekedés volt jellemző. Ezen méretű vállalkozások körében a dél-nyugati régió üzleti forgalma messze elmarad a többi régióétól. Csupán 2003-ban éri el azt a szintet, amelyről 1998-ban a legjobban teljesítő régió növekedése indult. A kisvállalkozásokhoz hasonlóan az üzleti forgalom méretét illetően a rangsor elején itt is a központi, illetve a dél-nyugati régió szerepel.

6.2. Ágazatonkénti üzleti forgalom az egyes megyékben

21. ábra: Üzleti forgalom ágazatonkénti megoszlása

A kis- és középvállalati szektorban az ágazatonkénti megoszlásban a szolgáltatási szektor képviseli a legmagasabb részarányt. 1998-ban a forgalom háromnegyed részét állítják elő. Az elemzett időszak során a szolgáltatási szektor részaránya 3%-kal csökkent, melyet az ipar (kitermelés és bányászat, feldolgozóipar) részarányának növekedése ellensúlyozott. Az üzleti forgalom növekedése szempont-

jából az építőipar a legdinamikusabb. Az elemzett időszak során a forgalom 2,41-szeresére emelkedett. Jelentős ellenére, a szolgáltatási szektor a legkevésbé növekvő (1,82-szeres).

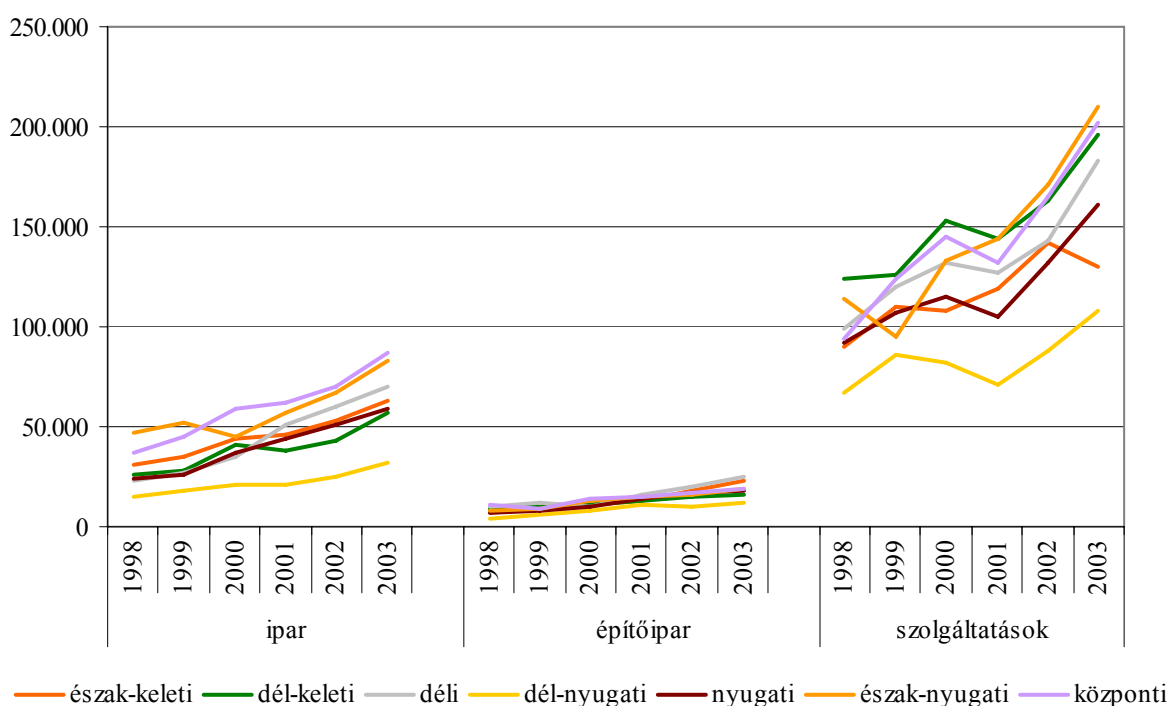
A kis- és középvállalkozások üzleti forgalmának alakulását mutatja a 19. ábra, regionális szinten. Az alábbi ábrán Bukarest régió nem szerepel. Az általa megvalósított részarányok nagyon magasak, főleg a szolgáltatási szektorban. Az iparban és az építőipar közelít a többi régió adataihoz.

Az ipar területén az egyes régiók jól láthatóan elkülönülnek a többi régiótól. A délnyugati régió üzleti forgalma tartósan elmarad az ország más régióihoz viszonyítva. A sáv felső határvonalát a központi, illetve az északnyugati régió húzza meg.

Az építőiparban a kis- és középvállalkozások által létrehozott üzleti forgalom regionális szerkezete másként alakul. A megoszlás nem annyira elkülönült, sokkal

egyenletesebb, amint a 19. ábrán is látható. 2003-ban az alsó határon szintén a délnyugati régió helyezkedett el, míg a felső határon a dél-keleti régió.

A szolgáltatásban tevékenykedő kis- és középvállalkozások által előállított üzleti forgalom megoszlása sokkal jobban elkülönül. Ugyanakkor ezen ágazatra jellemző a legdinamikusabb növekedés, még akkor is, ha csökkenés is jellemző volt rájuk. A dél-nyugati régióban megvalósított üzleti forgalom jóval alacsonyabb szintet ér el, mint a többi régió. A tanulmányozott évek során nem sikerült egy évben sem elérnie valamely más régió megvalósítását. 2001-től kezdődően a dél-nyugati, központi, illetve dél-keleti régióban előállított üzleti forgalom 200.000 milliárd lei körül volt.

22. ábra: Kis- és középvállalkozások üzleti forgalmának ágazatonkénti alakulása

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

6.3. Munkatermelékenység

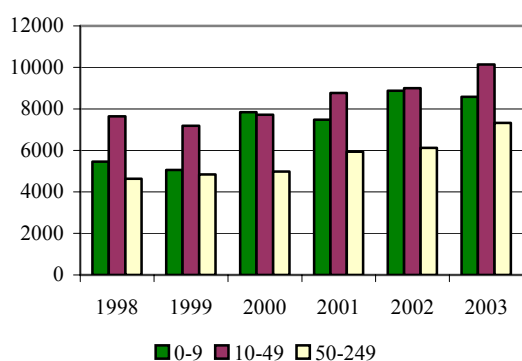
A kis- és középvállalkozások hatékonyságának mérésére több mutató áll rendelkezésünkre. Ezek közül a legrelevánsabb a munkatermelékenység. Ezen mutató alatt értem az egy munkásra eső üzleti forgalmat, millió lejben kifejezve)

munkatermelékenység = $\frac{\text{üzletiforgalom}}{1000 \text{ alkalmazott}}$ ³. Figyelni kell arra, hogy az alkalmazottak

³ 2005-ös évnek megfelelő millió lejben kifejezve

számának csökkenése nem vonja egyértelműen maga után a munkatermelékenység csökkenését. A mutató másik elem, az üzleti forgalom, számos olyan tényező hat, mely nem függ össze az alkalmazottak számával, mint például a vállalat menedzsmentje, eladási stratégiái. [ANIMMC]

A kis- és középvállalkozások munkatermelékenységének összehasonlításakor figyelni kell arra, hogy a mikro-vállalkozások nem hasonlíthatók össze a kis, illetve középvállalkozásokkal. Ez annak tulajdonítható, hogy a mikro-vállalkozásokba beletartoznak az egyszemélyes vállalkozások is. Ha ő végez egyedül gazdasági tevékenységet az illető vállalatnál, akkor nem szerepel alkalmazottként. A magas munka-termelékenység egyrészt annak tulajdonítható, hogy a mikro-vállalkozások között számos olyannal találkozhatunk, amelyekben a családi besegítés is jelen van. Másrészt megközelítőleg 85%-uk a szolgáltatási szektorban fejti ki tevékenységét, amely magas üzleti forgalommal rendelkezik.[ANIMMC]

23. ábra: Kis- és középvállalkozások munkatermelékenysége

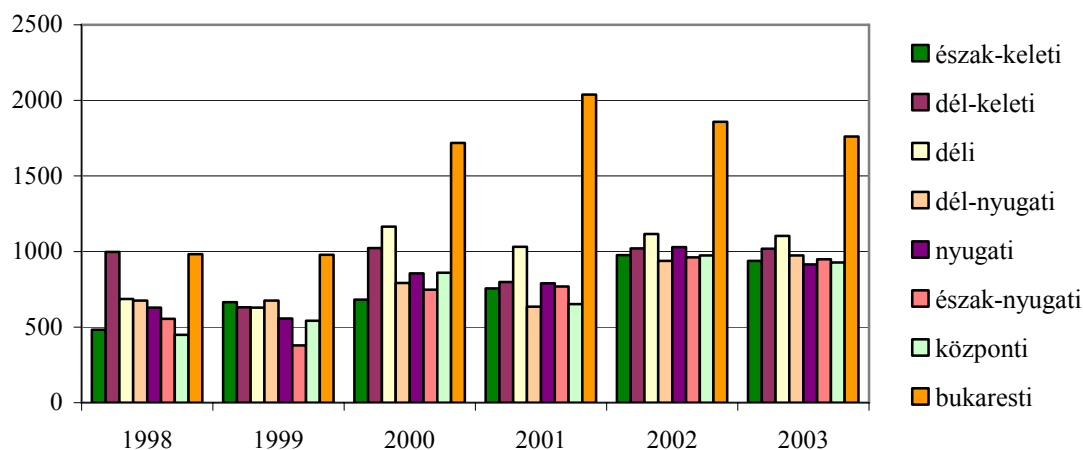
Amint a mellékelt ábrán látható, a legmagasabb munkatermelékenységgel működő vállalkozások a kisvállalkozások, míg a középvállalkozások az utolsó helyen szerepelnek. Ezen pozíciója annak köszönhető, hogy a vállalatok egy része eleget kell tegyen olyan megkötéseknek, mint például az alkalmazottak létszámának adott szinten tartása adott ideig, még ha az nem is gazdaságos (pl. privatizáció). Az

alkalmazottak magas létszáma az olcsó munkaerőnek is köszönhető.

6.4. Munkatermelékenység regionális összehasonlítása

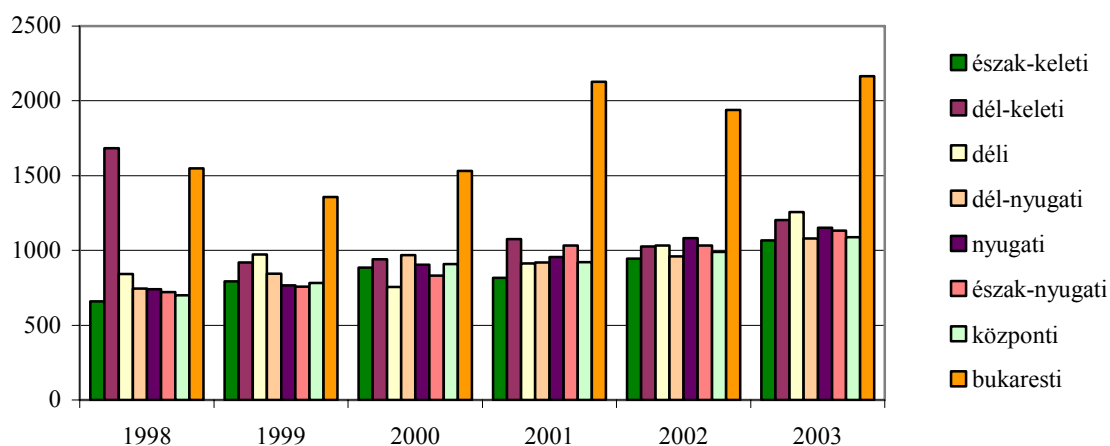
Mikro-vállalkozások

Az 1998-2001-es időszakban a munkatermelékenység jelentős eltéréseket rajzolt ki az egyes régiók között. 1998-ban a dél-keleti és a bukaresti régióban volt a legmagasabb, közel 100 millió lej/alkalmazott. A következő évben a déli régió munkatermelékenysége visszaesett az átlagos szintre, közel kétszeres értéken csupán a bukaresti régió maradván. A dél-keleti régió munkatermelékenysége 2000-re ismét felemelkedett, de nem érte el a déli, illetve a bukaresti régiók mikro-vállalkozásainak munkatermelékenységi szintjét. 2000-ben még volt két vezető régió, a déli és a bukaresti, azonban a következő években már csak a bukaresti

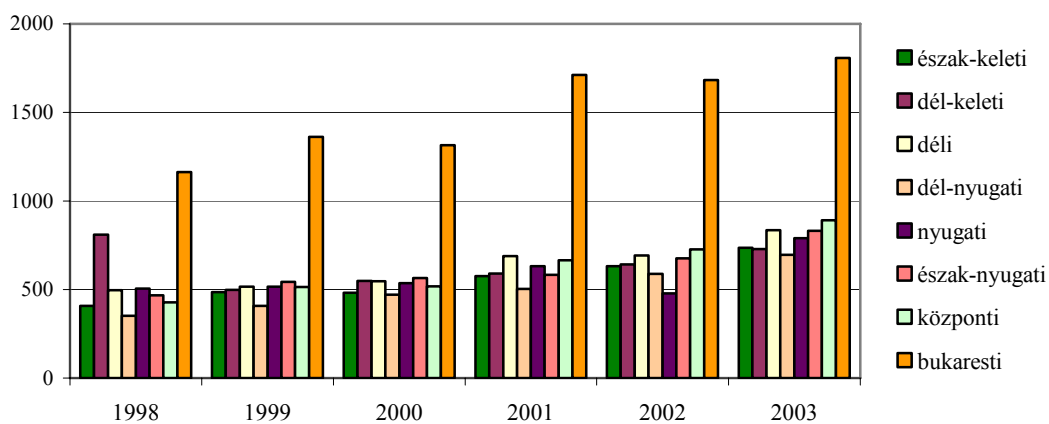
24. ábra: **Mikro-vállalkozások munkatermelékenysége**

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

25. ábra: **Kisvállalkozások munkatermelékenysége**

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

26. ábra: **Kisvállalkozások munkatermelékenysége**

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 1999-2004

régió maradt vezető pozícióban, melynek munkatermelékenysége egyre inkább csökkent a többi régióval ellentétben. 2002 és 2003-ban a munkatermelékenység megközelítőleg ugyanolyan szintet ért el minden régióban (bukaresti régió kivételével), megközelítőleg 970 millió lej/alkalmazott.

Kisvállalkozások

A kisvállalkozások munkatermelékenységét illetően is, 1998-ban a dél-keleti régió volt az első helye, megelőzve a bukaresti régiót is. A munkatermelékenység szintje megközelítőleg együttesen mozgott, kivéve a dél-keleti és déli régiókat, amelyek az egyes években meghaladták vagy nem érték el az átlagos szintet.

A bukaresti régióban a kisvállalkozások munkatermelékenysége az elemzett időszak során ingadozó volt. A legmagasabb értéket 2003-ban érte el, 2165 millió lej/alkalmazott.

Középvállalkozások

A bukaresti régió kivételével számolt átlaghoz viszonyítva a középvállalkozások munkatermelékenysége nem tér el jelentősen. A 1998-tól kezdődően folyamatos növekedéssel 2003-ra a régiók elérték az átlagos 790 millió lej/alkalmazottas szintet, mely 60%-os növekedést jelent. A bukaresti régióban levő középvállalkozások munkatermelékenységére nem volt jellemző a folyamatos növekedés. Ennek ellenére 2003-ra elérte az 55,3%-os növekedést.

Ágazati összehasonlítás

A legmagasabb munkatermelékenységű ágazat a szolgáltatás. Minden régióban messze meghaladja a másik két ágazat munkatermelékenységét. A dél-keleti régióban, ahol ez a mutató a legalacsonyabb növekedést érte el 2003-ban 1998-hoz képest, 0,93-szoros. A többi régióban a munkatermelékenység meghaladja az egyet, sőt a központi, illetve a bukaresti régióban a duplájánál is magasabb értéket ért el.

Az elemzett periódus során az ipari tevékenységet folytató vállalkozások a dél-keleti, központi, illetve a bukaresti régióban bizonyultak a leghatékonyabbnak. Az építőiparban elért munkatermelékenységek 2001 után kezdték meghaladni az iparban elért értéket. Ezen jelenség az észak-keleti, nyugati, illetve északnyugati régiókra volt jellemző.

6.5. Néhány szóban...

A munkatermelékenység regionális összehasonlítása során a méret szerinti elemzés során a dél-nyugati régió tűnt ki a többi közül, a tartósan alacsony munkatermelékenységgel, minden vállalatméret esetében. Az érvonalon a bukaresti, a központi, illetve az észak-nyugati régiók szerepeltek a legmagasabb munkatermelékenységgel.

Az ország minden fejlesztési régiójában a szolgáltatási szektorban a legmagasabb a munkatermelékenység. Az elemzett periódus során a másik két szektor, az ipar (bányászat, feldolgozó-, kitermelőipar) és az építőipar munkatermelékenységének szintje ingadozó volt. A régiók többségében azonban az iparban valósították meg a magasabb munkatermelékenységet. Az utolsó évekre azonban ezen mutató az építőiparban is növekedett, némely régióban megelőzve az ipari munkatermelékenységet.

7. Felhasznált irodalom

A Bizottság közleménye: A Közösség lisszaboni programjának végrehajtása, Modern KIS-ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁS-politika a növekedésért és a foglalkoztatásért, COM (2005) 551 végleges

A Bizottság közleménye: Közös cselekvések a növekedésért és a foglalkoztatásért: A Közösség lisszaboni programja, COM (2005) 330 végleges

ANIMMC: Raportul Anual al Sectorului IMM din România 2005;

Babusik Ferenc, dr. Adler Judit (2002): Romákat foglalkoztató vállalkozások; Foglalkoztatást elősegítő munkaügyi kutatások, OFA kutatási évkönyv 2, Budapest; 2002, 246-253. old

CNIPMMR: Carta Albă a IMM-urilor din România

Eurostat News Release, 662/2005, 13 May 2005;

Györffy Lehel (2005): A munkatermelékenység mint ágazati versenyképességi tényező Romániában az ezredfordulón, Közgazdasági Fórum, 2005. június, 15-22. old.

Kállay László (2003): Kis- és középvállalkozás-fejlesztési politikák alapjai Magyarországon és az Európai Unióban;

Losoncz Miklós (2002): A globalizáció hatásai; Cégvezetés 2002. X. évfolyam, 6. szám; 97-101. old.

Observatory of SMEs 2003, nr. 7

OECD tanulmány(2003): A technológia és a kis- és középvállalatok versenyképességéről, Budapest, 1993, 36-38. old

Strategia Guvernamentală pentru susținerea dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii în perioada 2004-2008

Viszt Erzsébet (2002): A kis és középvállalkozások növekvő jelentősége a foglalkoztatásban: korlátok és lehetőségek; Foglalkoztatást elősegítő munkaügyi kutatások, OFA kutatási évkönyv 2, Budapest, 2002; 224-234. old

*** Anuarul Statistic al României, 1999-2004

*** Kisvállalkozások Európai Chartája

www.adr5vest.ro

www.adrbi.ro

www.adrcentru.ro

www.adrmuntania.ro

www.adrnordest.ro

www.adroltenia.ro

www.adrse.ro

www.animmc.ro

www.bnro.ro

www.europa.eu.int

www.insse.ro

www.mie.ro

www.nord-vest.ro